

I БОБ

*Қарагин, бўрону булут ва музнинг
Қудратли, ҳайбатли қуршови аро
Важоҳатга тўла қиш келаётмир.*

Томсон, «Йил фасллари».

Нью-Йорк штатининг қоқ юрагида баланд-баланд тепалар билан кенг-ковул сойликлар алмашилиб турадиган (жуғрофий китобларда бот-бот тоғ тизмалари водийлар ила алмашилиб туради, деб ёзадилар) бепоеён ўлка ястаниб ётади. Делавар дарёси ўша ерлардан, тоғу тепалар оралиғидан бошланади; водийларда эса юзлаб зумрад чашма булоқлар чулдираб оқади, шаффоф кўллардан тезоб сою анҳорлар – бутун Қўшма Штатларнинг энг мағруру асов дарёларидан бири бўлмиш Саскуиханнанинг ирмоғу шохобчалари шарқираб оқиб чиқади.

Гарчи у ерларда мазкур ўлкага ғоятда афсонавий, гўзал манзаравий қиёфа бахш этиб турувчи кунгураддор чўққилар тез-тез кўзга чалиниб турса-да, бу тоғу тепаларнинг ён бағирлари ҳам, чўққи-ю кифтлари ҳам ҳосилдор, бўлиқ тупроқла қопланган. Водийлар кўпда кенг эмас, ҳар бирини сою анҳорлар кесиб ўтади, унумдор, қарови зўр экинзорларни суғоради. Дарё-ю кўллар ёқасида чиройли, бадавлат қишлоқлар жойлашган – улар бирорта касб-кор билан шуғулланиш қулай бўлган жойларда бунёд бўладилар, водийлар, ён бағирликлар ва ҳатто тоғу тепалар кифтида ту-

риш-турмушларига қараганда ошиғи олчи ва ўзига тўқ хўжалик соҳибларининг бесаноғу беҳисоб фермалари: нақ бодроқдай бодраб кетган. Қаёққа қараманг – йўлу сўқмоқ: улар очиқ водийлар сийнаси бўйлаб чўзилиб боради, айқаш-уйқаш сойлик ва ботиқликлар, тоғу тепаларнинг эгик белларида кесишиб, яна чор атрофга таралиб кетади. Бу жойларга илк бора келиб қолган йўловчининг бир неча мил масофадан сўнг албатта «академия» ёхуд бирорта бўлак илм даргоҳига кўзи тунтади; турли хил черкову ибодатхоналар ўлка аҳлининг чинакам художўйлигидан, виждон эркинлигига қатъиян риоя қилишларидан далолат бериб туради... Бу ердаги ҳар бир уй – кашшофнинг вақтинчалик капаси эмас, балки тани ўз кўши билан ҳайдаган ердан абадий макон топажани аниқ-тиниқ биладиган фермернинг доимий истиқоматгоҳидир; ёки унинг шу ерда дунёга келган ва отасининг қабри ётган тупроқни тарк этишни ҳатто хаёлига келтирмайдиган ўғлининг бошпанасидир...

1783 йилги тинчлик сулҳи Қўшма Штатлар мустақиллигини тасдиқлагач, унинг фуқаролари шашту шижоат-ла бепоён мамлакатларининг табиий бойликларини ўзлаштиришга киришдилар. Мустақиллик уруши бошлангунга қадар Нью-Йорк мустамлакасининг атиги ўндан бир улуши – Гудзон ва Мохок дарёларининг мансаби ёқалаб узунлиги тахминан элик мил келадиган камбаргина минтақа, Нассау ва Стасен оролчалари ҳамда дарё-ю анҳорлар бўйидаги қулай бир неча жойгина ўзлаштирилган, бу ерларда икки юз минг одам яшарди, холос. Илло, юқорида айтиб ўтганимиз қисқагина вақт ичида бу сон бир ярим миллион кишигача ўсди, одамлар бутун штат бўйлаб жойлашдилар; токи ўз ихтиёридаги ер ортиқ бо-

қолмай қоладиган қора кунлар етиб келгунига қадар неча-неча асрлар ўтишини билган бу одамлар ҳозирда дориломон кун кечирмоқдалар.

Ҳикоятимиз 1793 йили, кейинчалик шунчалар гўзалу сўлим Нью-Йорк штатининг бунёду қарор топишига имкон яратган дастлабки кент вужудга келганидан етти йиллар чамаси муддат ўтган кезлардан бошланади.

Аёзли декабрь кунларидан бирининг оқшом олди палласи, кеч яқинлаб, ботаётган қуёшнинг қия нурлари юқорида зикр этганимиз хавфли тоғ ён бағирларидан аста-аста кўтарилиб бораётган чана-аравани ёритиб турарди. Кун йилнинг ушбу палласи учун ҳайратда қолдиргудек чароғон, ҳаво очиқ бўлиб, тиниғу мовий осмон сийнасида ер бетини кўрпадек қоплаган қор кўрпа аксидан янаям оппоқлашиб кўринаётган битта-иккитагина парқу булут парчаси сузиб юрибди. Йўл жардара ёқасидан айланиб-юқорилаб борарди; бир томони тўсин деворчалар билан мустақамланган, иккинчи томонидаги тор ён бағри кесиб-йўниланди, шу боисдан ўша замоннинг от-уловлари йўлдан бемалол юриши мумкин эди. Аммо бу пайтда йўлни ҳам, тўсин деворчаларни ҳам қор кўмиб кетганди. Чана-арава икки фут чуқурликдаги энсизгина излардан сирғалиб борарди. Хийла қуйида ястанган водий ва тоғу тепалар ён бағридаги дов-дарахтларни янги кўчиб келганлар кесиб олганди, бироқ йўл тепага етиб, текис ясситоғликдан ўтадиган жойда асрий қарағайзор ҳануз сақланиб қолган эди. Ҳавода беҳисоб учқунчалар ялт-юлт қилиб чарх урар, чанага қўшилган бақувват тўриқларнинг биқинларини пахмоқ қиров қоплаган эди. Тўриқларнинг бурун катакларидан паға-паға буғ чиқар, сафарчиларнинг уст-бошлари ҳам, шунингдек, теваарак-атрофни қурша-

ган жамики манзара ҳам қиш аллақачон ўз ҳукми-
аъмолини бошлаганидан далолат бериб турарди.
Қорамтир тусли от анжом-абзаллари ҳозирги син-
гари бўялган, ярқироқ эмасди, улар дов-дарахт-
ларнинг қуюқ шох-шаббалари орасидан ўта олиш-
га муваффақ бўлган қуёш нури тушганида бами-
соли тилладек ялтираб кетаётган қўполдан-қўпол
мис тўқа-ю камарбандлар билан безалганди. От-
ларга урилган гирдига мих қоқилган эгарларга
ёпиқ ўрнига мовут маҳкамланган эди. Тизгинни
йигирма ёшлар чамасидаги занжи аравакаш маҳ-
кам ушлаб олган эди. Унинг одатдаги қоп-қора
ва ялтироқ юзининг туси шу тобда совуқдан
қорамтир-кўкиштоб бўлиб кетган, йирик тиниқ
кўзларида ёш ҳалқаланганди. Шундай бўлса-да,
унинг саховатли турқига дам-бадам табассум қал-
қар эди; у уйга қандай етиб бориши, Рождество
байрами дастурхони ёнида қандай исиниши ва
бошқа хизматкор билан биргалашиб байрамни
шўх-шодон ўтказиши устида хаёл суриб, ширин
орзуларга берилиб борарди.

Чана кўҳна бичимдаги, бутун бошли оила эмин-
эркин жойлашса бўладиган каттакон чана-ара-
валардан бири эди-ю, лекин ҳозир унда арава-
кашдан ташқари атиги икки йўловчигина ўти-
рарди. Чана-араванинг сирти одмигина – яшил,
ичкараси эса совуқ ҳавода илиқлик тафтини бе-
риб турсин дегандек, оловранг-қизғиш бўёқ би-
лан бўялган эди. Ўриндиғи ва оёқ остига ҳошия-
си жимжимали қизил мовут билан безалган кат-
та-катта бизон терилари тўшалган эди. Ичкари-
да ўтирганлар – ўрта яшар эркак билан ёшгина
қизча – оёқларини ўраб олган бу терилар оёқёп-
қич хизматини ҳам ўтарди. Биринчиси, кўриниш-
дан, гавдаси йирик, жуссадор эди-ю, бироқ таш-
қи қиёфаси хусусида бирор нарса дейиш муш-

кул. Зотан у яхшилаб ўраниб-бурканиб олганди. Бароқ мўйна ҳошияли зилдай пўстини унинг қома-тини яшириб турар, бошидаги сахтиён астарли савсар телпаги кўз нурины оларди; телпагининг қулоқчинлари пастга туширилиб, иягидан қора тасмача билан маҳкам боғлаб қўйилган. Ўша жониворнинг думи бежиримгина бўлиб, телпак тепасига безак вазифасини ўтаган. У эгасининг елкасига тушиб турарди.

Телпак остидан чиройли, мардона қиёфанинг юқори қисми кўриниб турарди; ақлу фаросат, муғамбирона кулги ҳамда меҳр нишонлари балқиган, маъноли боқувчи мовий кўзлар айниқса ярашиб тушганди. Унинг ҳамроҳи ўзининг беҳисоб уст-бошига бамисли фарқ бўлганди: қалин фланель астарли кенг ёмғирпўши (бичими ва катталигига қараганда эркак киши учун тиктирилган эди) остидан мўйна, ипаклик матолар кўриниб турарди. Қора шойидан ичига пар тикиб тикилган, каттакон қалпоғи нафақат қизчанинг бошини, шунингдек, юзини ҳам бекитиб қўйганди – гоҳо-гоҳо нафас олиш учунгина қолдирилган тасмадеккина очиқ жойда шўх боқувчи қора кўзлар йилтиллаб кўринарди.

Ота ҳам, қизи ҳам (зотан йўловчиларимиз қонқардошликнинг айнан ана шу поғонасига дахлдор эдилар) ўз ўй-хаёлларига фарқ бўлганди, тинчликни босиб топталган қордан енгилгина сирғалиб бораётган чана қўшкоракларининг эшитилар-эшитилмас шифиллашигина бузарди, холос. Ота хотинининг бундан тўрт йил бурун хайрлашаётганида қизини қандай бағрига босганини эслади, ўшанда қизининг ўқишни давом эттириш учун Нью-Йорк пансионатларидан бирига боришига истаб-истамай розилик берган эди (ўша замонларда фақат шу шаҳаргина бундай ўқув юртла-

рига эга эди). Орадан бир неча ой ўтгач, ўлим уни вафодор умр йўлдошидан жудо этиб, у сўққабош бўлиб қолди. Аммо қизига бўлган беадад меҳрмуҳаббати нуридийдасининг илм олиш бобидаги камолоти учун унинг ўзи белгилаган муддат ниҳоясига етмагунича қизини ушбу овлоқ ўлкага олиб келишига изн бермади. Қизининг ўй-фикрлари отанинг ўйларичалик рамгину ҳазин эмасди, шу боисдан ҳам у йўлнинг ҳар бир янги бурилишидан сўнг қаршисида намоён бўлаётган сўлим манзарани ҳузур-ла томоша қилиб борарди. Улар чиқиб бораётган тоғ азамат қарағайлар билан қопланган, қарағайлар сип-силлиқ танасининг баландлиги энг пастдаги дастлабки шох-бутоғигача етмиш-саксон фут келар, ўша қўйи шохларидан у ёри – учигача ҳам кўпинча саксон футга етарди. Бу мағрур ўрмон паҳлавонлари ҳам айтарли олис-олисларни тўсиб қўя олмасди, бинобарин, сайёҳларимизга ҳатто водийнинг қарши томонидаги, ўзлари бораётган ёқдаги тоғ чўққиси ҳам кўриниб турарди; аҳён-аҳёндагина бирорта олисдаги тепа пичагина кўзларидан тўсиб қўярди. Қорамтир дарахт таналари оппоқ қор кўрпаси узра адл устунлар сафи янглиғ кўк сари бўйлаб, абадий яшилу ҳазин игнабаргларга бурканган шох-бутоқларига қараганда бош айланиб кетгудек баландликда кўзга ташланарди, шох-бутоқлардан тўқилган мазкур шамсиялар қишки осуда уйқуга чўмган борлиқ табиатга зид ўлароқ мунгли манзара касб етарди. Пастда шамолдан асар йўқ эди, аммо қарағайлар учи бир маромда чайқалиб, зорланганнамо ғижирларди, бу товуш атрофни қуршаган манзара ила ҳайратомуз бир тарзда уйғунлашиб кетарди.

Чана-арава бу орада бир неча дақиқадан бери ясситоғликдан сирғалиб борарди, қиз қизиқиш ва

бирмунча чўчинқираш-ла ўрмонга қараб-қараб қўяётган эди, шунда тўсатдан ўша томондан, гўёки чеки-чегараси йўқ ўрмон ичра тозилар галаси елиб келаётгандек, чўзиқ қуриган товуш эшитилди. Бу товуш қулоғига чалингани замоноқ ота аравакашга қараб қичқирди:

– Тўхтат, Агги! Гектор изимиздан келяпти, унинг овозини ўн минглаб итлар овози орасидан ҳам ажрата оламан. Кўн Пайпоқ ов қилишга аҳд этибди, бугун ҳаво очиқ, жуда ажойиб кун бўлди-да. Мана унинг итлариям илвасинларни чўчитиб учиряпти. Ҳув анави ёқда, олдинда буғулар юрадиган сўқмоқ бор, Бесс, мабодо ўқ овози-ю отишмадан кўрқмасанг, байрам тушлигига тортиладиган насибамиз буғунинг бели – миён қовурғасидан тайёрланган кабоб бўлади-да.

Занжи мийиғида илжайиб, отларни тўхтатди-да, совқотган бармоқларини иситиш учун қарсак чала бошлади, унинг соҳиби бўлса ўрнидан даст туриб, кифтидан пўстинини силкиб туширди-ю, чанадан пастга, қор пойандозга қадам қўйганди, қор унинг залварига бемалол дош берди.

Орадан бир неча сония ўтар-ўтмас у айқаш-уйқаш бўлиб уюлиб ётган сандиқча ҳамда қорғоз қутилар орасидан овчилар қўшоғизини суғуриб олди. Қўлидаги қалину қўпол қўлқопини силки-тиб тушириб (остида мўйнали юпқа қўлпайпоғи ҳам бор экан), пилта тешигини текшириб кўрди-да, энди йўлга тушмоқчи бўлган ҳам эди, ўрмондан оҳиста туёқ дупури эшитилиб, ажойиб бир буғу шундоқ яқингинасида катта-катта сакраганча сўқмоққа отилиб чиқди. Гарчи у мутлақо қутилмаганда пайдо бўлиб қолган ва ақл бовар қилмайдиган тезликда учиб бораётган эса-да, ашаддий ов ишқибозини шошилтириб қўёлмади. У шу замоноқ қўшотари оғзини кўтарди-ю, мўлжаллаб

туриб, қатъият-ла тепкини босди. Буғу янада тезроқ ела кетди, афтидан, ўқ тегмаганди унга. Овчи милтиғи милини пастлатмай, оғзини жонивор кетидан тўғрилаб туриб, иккинчи ўқни узди. Ўқи яна хато кетди чоғи, буғу тезлигини пасайтирмади.

Бу ишларнинг жами бир он фурсат ичида содир бўлганидан қиз буғунинг омон-эсон қутулиб кетганига суюниб улгурмасиданоқ (қиз ич-ичидан унга раҳми келаётган эди) буғу нақ ёнгинасидан бамисоли камон ўқидай учиб ўтди. Худди шу пайт қулоғига отаси милтиғининг варанглашига асло ўхшамайдиган қисқагина, қоқ-қуруқ шох қарс этгандай товуш эшитилди; илло фақат ўқотар қуролгина ана шундай садо бериши мумкин эди. Буғу қор уюми устидан баланд сакради; яна ўшандай қарсиллаш эшитилди-ю, буғу оёғи ерга тегиб-тегмай гуппа қулаб, қор кўрпаси узра сирпаниб кетди. Кўзга кўринмаётган мерган қаттиқ ҳайқирди, дам ўтмай қарағайзордан икки киши чиқиб келди, турган гапки, улар буғуни пойлаб, ўша ерда беркиниб туришганди.

– Э-ҳа, Натти! Бу ерда – пистирмада турганингни билганимда ўқ узиб ўтирмасдим-а, – деди чанарава эгаси қулаган буғу томон одимларкан, ҳайратдан оғзи қулоғига етган аравакаш ҳам ўша ерга яқинроқ боришга ҳаракат қилиб чанани йўлдан четга бурди.

– Аммо қари Гекторнинг ҳуришини эшитиб ўзимни тиёлмай қолдим. Дарвоқе, назаримда, унга салгина ҳам теккизолмабман чоғи.

– Шундоқ, судья, – дея унсизгина кулги билан жавоб берди овчи, ўзининг устунлигига тўлиқ ишонч-ла, тантанавор тарзда унга қараб қўяр экан, – милтиқдорини бурнингизни иситиб олиш учунгина чақнатдингиз. Бугун чиндан ҳам совуқ

баланд. Наҳотки пахтавон ўқ билан шундоқ катта ёшли буғуни қулатаман деб ўйладингиз, яна тагин Гектор қувиб етай деб, у бўлса жон-жаҳдила елиб бораётганида? Ботқоқликда равонингиз остонасига ўз қанотлари билан учиб келиб турган бўлса. Ўшаларга увоқ-ушоқларни сочиб, маза қилиб уриб олавермайсизми-я; борди-ю, кўнглингиз буғу ёки айиқ гўштини тусаб қолса, унда узун милли милтиқ билан яхшилаб мой шимдирилган кигиздан олволинг, йўқса эшагидан тушови қиммат тушиб, овлаб топган этингиз сарфлаган милтиқдорингизга арзимамай қолади.

Овчи мазкур нутқини тугатаркан, қўлқопсиз қўлини бурни остига қилиб кўрсатиб, катта оғзини баралла очиб, тагин унсизгина кулиб қўйди.

– Бу милтиқнинг зарби зўр, Натти, бу билан аллақанча буғуни урганмиз, – дея жавоб қайтарди чана-арава соҳиби мулойимгина жилмайиб. – Битта мили йирик сочма ўқ билан, иккинчиси паррандага мўлжалланган ўқ билан ўқланган эди. Буғу икки жойидан – бўйни-ю қоқ юрагидан жароҳатланибди. Яна ким билсин, Натти, эҳтимол бўйнига мен теккизгандирман?

– Уни ким қулатган бўлмасин, эти емиш бўлади бари бир, – жавоб қайтарди Натти ғамгин. Шундай дея у тасмаси остига қистириқлик тери қиндан каттакон пичоғини чиқариб, буғуни бўғизлади. – Ростки, икки жойи жароҳатланган экан, сизнинг ўрнингизда бўлганимда, унга иккита ўқ тегмадимикин, деб сўрашим тайин эди; лекин қайси сочма ўқ буғунинг бўйнини мановинақанги тилка-тилка қилиб яраларкан? Иннайкейин, судья, буғунинг тўртинчи, сиз билан менинг қўлимиздан кўра бақувватроқ ва навқиронроқ қўл узган ўқдан қулагани хусусида тортишиб ўтирмасиз дейман. Аслида камина бу буғу гўштисиз ҳам

куни ўтадиган бир фақир одамманку-я, бироқ эркин мамлакатда яшаб туриб, нега энди ўзимнинг қонуний ўлжамни бировга беришим керак экан? Айтмоқчи, гарчандки гап шунга бориб тақалган экан, кўҳна дунёда бўлганидек, бу ерда ҳам куч-зўравонлик тез-тез қонундан устун чиқиб туради.

Овчи қовоғини солиб, гижиниб сўзларди, бироқ эҳтиёткорлик ғолиб келди-ю, сўнгги сўзларни шунчалик оҳиста айтдики, фақат жаҳл-ла ғўлдираганигина эшитилди.

– Гап бунда эмас, Натти, – эътироз билдирди суҳбатдоши ҳануз боягидек мулойимлик ила. – Мен бу омадли зарба шарафи кимга тегишли эканини билмоқчийдим, холос. Буғу эти бор-йўғи икки-уч доллар туради, лекин қалпоғимга фахрли ўлжа – шундай гўзал жониворнинг думини қадаб қўйишдек имкониятни бой бериш алам қилади менга. Ўзинг бир ўйлаб кўргин, Натти, Дик Жонсни қандай қизартирдим-а унда: ўзи бутун бошли мавсумда атиги битта суғуру бир жуфтгина олмаҳонни урибди-ю, ваҳимаси оламини бузади, нуқул менинг овчилик маҳоратимдан кулгани-кулган!

– Дарахт қулатишу қурилишлар касрига илвасин йўқолиб боряпти, судья, – деди овчи чорасизликдан оғир хўрсиниб. – Ўз кулбам остонасидан туриб, бирийўла ўн учталаб буғуни уриб қулатган вақтларим бўлган, бошқасини гапириб ўтирма-сам ҳам бўлади! Кўнглинг айиқ сонини тусаб қолганида эса ойдин кечада уйқунгни бузиб пича пойласанг бас, девор ёриғидан жониворни қулатишинг аппа-аниқ эди. Пистирмада ўтирган жойимда ухлаб қолсам-а, деб хавотирланишнинг ҳожати йўғийди: бўрилар ув тортавериб мижжа қоққани қўймасди... Ана, Гектор ҳам етиб келди, – деб қўшиб қўйди у, тарғил-қора оласи бор бузоқдай оқ тозини эркалатиб силаганча; този шу

тобда бошқа бир итни эргаштириб ўрмондан отилиб чиқиб келган эди. – Бўйнидаги анави чандиқни кўринг – бир куни кечаси печка мўрисига осиб сур қилиб қўйилган буғу этини талаётган бўриларни ҳайдаганимда йиртқичлар йиртиб кетганди. Бундай дўст баъзи бир хил одамлардан кўра садоқатли, ишончлироқ; у дўстининг бошига фалокат тушган пайтда ташлаб қочмайди, бошини силаб, қорнини тўйғазган қўлни тишламайди.

Овчининг ғалати ташқи қиёфаси ва ўзига хос хатти-ҳаракати ёш қизгинани қизиқтириб қўйди. Қарағай ортидан чиқиб келган дақиқасидан этиборан қиз уни обдан кузатаётган эди. Бўйдор ва шу қадар қотма эдики, оқибатда аслида олти фут келадиган бўйидан хийла новчароқ кўринарди. Бошидаги маллатоб тусли туки тўкилиб тақирлашиб қолган тулки тери қалпоғи юқорида тасвирлаб ўтганимиз судьянинг телпагига ўхшарди-ю, бироқ бичуви ва тикилиши жиҳатидан унинг олдида ҳеч гап эмасди. Юзи худди узоқ муддат оч қолгандек этсиз эди, аммо унда ҳеч қандай дард, касаллик аломати сезилмас, аксинча, метин саломатлик далолати акс этиб турарди. Шамолу аёздан овчининг териси қизғиш мис тусга кирган эди. Кулранг кўзлари узра деярли оқиш бароқ қошлари кўланка ташлаб турарди; ажиндор бўйни туси жиҳатидан юзидан заррача фарқ қилмас, гарчи калта камзули остидан қўлбола катак матодан тикилган кўйлагининг ёқаси кўзга ташланиб турган бўлса-да, бўйни бутунлай очиқ эди. Эгнидаги ошланган буғу терисини ағдариб тикилган калта камзули белидан ола-була белбоғ билан сириб боғланганди. Оёғидаги буғу терисидан тикилган – чориғи ҳиндулар одатича жайра игналари билан безалган; бундан ташқари, болдирига худди ўша матодан қўнжлик иштонининг усти-

дан, тиззасидан баландроқдан бўғиб боғланган – айна ана шундай кийиниши учун бу атрофларга кўчиб келиб ўрнашганлар унга Кўн Пайпоқ лақабини бергандилар. Елкаси оша тақиб олган тасмасига осифлик, қириб-қиртишлаб тозаланганидан нақ ичидаги милтиқдориси кўринай деб турган каттакон ҳўкиз шохи лапанглаб турарди. Шох оғзига ёғочдан боглаб таглик ўрнатилган, ингичка учидан эса оғиз очиб, ёғоч тиқин тиқиб қўйилганди. Шох ёнида тери тўрва осифлиқ эди, овчи гапини тугатиб, ўша тўрвадан ўлчовни чиқардида, милтиқдоридан аниқ ўлчаб олиб, қуролини қайта ўқлайверди. Бу ишни тугаллаб, милтиғининг қўндоғини қорга қўйиб, уни тикка қилганида милнинг оғзи нақ бошидаги тулки тери қалпоғининг энг тепасига етиб қолаёзди.

Шу пайтгача ўлжа тўшидаги жароҳатни текшириб ётган судья, овчининг зардали тўнғиллашлари қулоғига ҳам кирмай:

– Ҳарқалай, Натти, бу ўлжа кимга тегишлилигини билишни истардим, – деди. – Агарда буғуни бўйнидан мен яралаган бўлсам, демак, у меники, сабабки, юрагига теккан ўқ ортиқча бўлган – ортиқча зарурат, судда шундай деб атаймиз буни.

– Олимона иборалардан талайини биласизку-я, судья, – жавоб берди овчи. Милтиғини чап кифтига ташлаб, қўндоғидаги мис қопқоқчани сурди-да, ичидан мой шимдирилган думалоқ тери парчасини чиқарди, унга қўрғошин ўқни ўраб, уни милтиқдорининг устидан мил оғзига зўрлаб жойлади, оғзи гапдан тинмай, ўқни тобора ичкарига итараверди. – Лекин югуриб бораётган буғуни қулатишдан кўра олимона сўзларни қалаштириб ташлаш осонроқ. Аслида эса боя айтганимдек, бу сиз ёки менга қараганда ёшроқ кимса дастидан ўлим топди.

– Хўш, сенингча қандоқ, қадрдон? – дея судья Кўн Пайпоқнинг ўртоғига мулойимгина мурожаат қилди. – Ё танга ташлашиб кўрамизми? Борди-ю сен ютқазадиган бўсанг, мен тепага отган доллар сеники бўлади. Хўш, нима дейсан, ошна?

– Гапим шуки, буғуни мен қулатдим, – дея бирмунча гердайиб жавоб берди йигит худди Наттининг қуролига ўхшаган милтиғига таянган кўйи.

– Демак, бир кишига қарши икки овоз эканда, – деди судья илжайиб. – Мен озчилик қилиб қолдим, бўлакча сўз билан айтганда эса менинг далил-исботларим рад этилди, деймиз биз судьялар. Агги, ҳақ-ҳуқуқсиз қул бўлгани боисидан, овоз беришга ҳақсиз, Бесс эса балоғатга етмаган ҳали. Иложим қанча, ён беришга мажбурман. Лекин буғуни, келинлар, менга сота қолинлар, бу буғу қандай қулатилганини қойиллатиб ҳикоя қилишни каминага қўйиб бераверинлар.

– Бу гўшт меники эмас, шу боис мен уни сотолмайман, – дея жавоб қилди Кўн Пайпоқ, гўёки ўртоғининг гердайиши унга ҳам юққандек. – Менга қолса-ку, бўйнидан яраланган буғунинг бир неча кунлаб чопиб юрганганини кўп кўрганман, иннайкейин, мен бировнинг ўлжасини тортиб оладиганлардан эмасман.

– Шу дейман, сен, Натти, бугун совқотиб қолганингдан ўз ҳақ-ҳуқуқингни бунчалик қайсарлик билан ҳимоя қиляпсан чоғи, – ҳамон боягидек мулойимлик ила жавоб қайтарди судья. – Агарда буғу учун уч доллар таклиф қилсам, нима дейсан, ошна?

– Келинг, кўнглимиз қаноат топиши учун аввал бу ҳаққи-ҳуқуқан кимга тегиши кераклигини ҳал қилиб олайлик, – эҳтиром-ла, аммо қатъий оҳангда деди йигит, унинг сўзию хулқ-атвори

одми либосига асло мос келмасди. – Милтигин-гизда нечта питра борийди?

– Беш дона, сэр, – жавоб берди судья, нотаниш йигитнинг қилиқлари унга бир қадар таъсир этганди. – Менимча, бунақанги буғуни қулатиш учун шу етарли бўлса керак.

– Биттаси ҳам етарлику-я, лекин, – шундай деб Кўн Пайпоқнинг ҳамроҳи буғуни пойлаб, ўзи писиб турган дарахтга яқинлашди. – Сиз манави ёққа қаратиб ўқ уздингиз, сэр, тўғримасми? Тўртта питра манави жойга, дарахт танасига қадалиб қолибди.

Судья дарахт пўстлоғидаги янгигина жароҳатланган жойларни диққат билан кузатди-да, бош чайқаб кўйиб:

– Сиз кўрсатаётган далиллар ўзингизга зид иш беряпти-ку, навқирон оқловчим. Бешинчиси қаёқда қолди? – деди кулиб.

– Шу ерда, – жавоб қайтарди йигит, эгнидаги дағал чарм камзулининг барини очиб. Унинг кўйлагига йирик-йирик қон томчилари сизиб чиқаётган тешилган жой кўринди.

– Ё Тангрим! – даҳшат ичра хитоб қилди судья. – Мен бу ерда қандайдир арзимаган ўлжа устида баҳслашиб ўтирибману, кўлимдан жароҳат топган одам шунча азобга чидаб, тишини-тишига кўйиб, фик этмай турса-я! Тезроқ! Тезроқ чанамга чиқинг – кентгача бир милгина, холос. У ерда врач бор, жароҳатингизни ювиб, боғлаб кўяди. Ҳақини ўзим тўлайман, иннайкейин, токи ярангиз битиб кетгунича меникида турасиз.

– Ҳимматингиз учун раҳмат, лекин таклифингизни рад этишга мажбурман. Менинг қадрдон дўстим бор, мабодо яраланганимни эшитгудек бўлса жудаям хавотирга тушиб қолади. Бор-йўғи шилинган холос, бирорта суяк-пуйка текканмас.

Энди, сэр, буғу эти менга тегишли эканига рози бўлсангиз кераг-а?

– Рози бўлсангиз керак дейсизми? – саволни такрорлади ҳаяжонга тушган судья. – Ие, мен сизга шу ердаёқ ўзимнинг ўрмонларимда буғу, айиқ ва истаган жониворингизни овлаш ҳуқуқини бераман. Шу пайтгача бундай имтиёздан ёлғиз Кўн Пайпоққина фойдаланар эди, бинобарин, ҳеч қанча вақт ўтмай бу имтиёзнинг қиймати бебаҳо экани аён бўлиб қолади ўзларига. Буғуга келсак, уни сотиб оламан сиздан; мана олинг, бу қоғоз сизнинг ҳам, менинг ҳам ўқимизнинг ҳиссасини чиқариб юборишга етиб-ортади.

Кекса овчи ғурур-ла дароз қоматини ғоздай ростлади, лекин судьянинг сўзини тугатишини кутди.

– Натаниэль Бампонинг бу ўлкаларда илвасин овлаш ҳуқуқи Мармадьюк Темплнинг менга буни ман этувчи ҳуқуқидан кўра кўхнароқ эканлигини тасдиқлайдиган одамлар ҳали ҳаёт. Башарти, бундай қонун мавжуд бўлган тақдирда ҳам (бирор кимсага истаган жойида буғу отишни ман этадиган қонун бор эканини ким қачон эшитган экан?), бу қонун сочма ўқ билан ов қилишни тақиқлаши лозим эди. Бу лаънатининг тепкисини босар экансан, отаётган кўрғошининг қаёққа учишини ўзинг билмайсан.

Ўспирин Наттининг монологига эътибор бермай, судьяга хиёлгина таъзим бажо келтириш-ла миннатдорчилик билдирди-ю, бироқ қуйидагича жавоб қилди:

– Маъзур тутасизу, буғу эти ўзимга керак эди.

– Илло, бу пулга хоҳлаганингизча буғу сотиб олсангиз бўлади-ку, – эътироз билдирди судья. – Олинг, ўтинаман сиздан. – Кейин овозини пастлатиб қўшиб қўйди: – Юз доллар.

Ўспирин тараддуланиб қолгандек туйилди, аммо ўша замоноқ, гўёки ўзининг шу тобдаги ожизлиги ўзига алам қилиб кетгандек, шундоқ ҳам совуқдан қизарган ёноқларига хижолатлик бўёғи тошиб чиқди-ю, у яна судьянинг таклифига рад жавобини берди.

Уларнинг суҳбатлари давомида чана-аравадан пагта тушиб улгурган ва совуққа қарамай юзини тўсиб турган каллапўшини орқага ташлаб олган қиз ғоятда қизғинлик ила деди:

– Илтимос қиламан сиздан... ўтинаман, сэр, отамнинг раъйини қайтариб ранжитманг! Ўзингиз бир ўйлаб кўринг-а, ўз қўлимдан жароҳат топган одамни шундай овлоқ жойда қолдириб келдим-а, деб ўйлаш унинг учун қанчалик оғир! Ўтинаман сиздан, биз билан юринг, жароҳатингизни врач дори-дармон суртиб, боғлаб қўйсин.

Ёш овчига энди жароҳати қаттиқроқ азоб бера бошладим, отасининг руҳий олами осудалигини сақлаб қолиб, уни виждон азобидан қутқаришга тиришаётган қиз нигоҳида дош бериб бўлмас аланимадир бормиди – буни билмадик; ҳар нечук қизнинг сўзларидан сўнг йигитнинг қатъияти пича юмшаб, мулойимлашди, шу аснода ўспирин учун ушбу илтимосга кўниш ҳам, уни рад этиш ҳам бир қабилда машаққатли эканини пайқаш маҳол эмасди. Судья (чана-араванинг соҳиби айнан ўшандай лавозимни эгаллаб турарди, баски, биз уни бундан буён ҳам шундай деб атайверамиз) мазкур ички тугён олишувни қизиқиш-ла кузатаркан, ўспириннинг қўлтиғидан олди-да, астагина чана-арава томон ундаганча у ҳам унатишга тушди.

– Темплтондан берида ҳеч ердан ёрдам ололмайсиз, – деди у. – Наттининг кулбасигача уч

милдан ортиқроқ. Келинг, тайсалламанг энди, биродари азизим, хўп денг, янги врачимиз жароҳатингизни кўриб, боғлаб кўйсин. Натти дўстингизга қаердалигингизни айтиб кўяди, агар хоҳласангиз эрталаб уйга қайтишингиз мумкин.

Ўспирин кўлини судьянинг меҳрибонлик-ла қисиб турган бармоқларидан бўшатиб олди-ю, бироқ совуққа қарамай, пўстини ва каллапўшини қайта кийиб олишга шошилмаётган қизга тикилган кўйи туриб қолди. Қизнинг қора шаҳло кўзлари уни очиқ-ошкора судьянинг илтимосига кўнишга ундарди ва илтижо қиларди. Кўн Пайпоқ бир муддат қуролига таянганча ўйга толиб турди; сўнг барини яхшилаб мулоҳаза қилиб кўрди чоғи, бундай деди:

– Сен, йигит, ростданам бора қол. Агар питра тери остида туриб қолган бўлса, мен уни кавлаб чиқариб ташлолмайман-ку, ахир. Ҳозир бир замонлардагидек тирик танага тиғ ургани кексалик қиламан. Ўттиз йиллар бурун, сэр Уильям қўл остида хизмат қилган пайтларимдаги уруш вақтида оёғимга теккан милтиқ ўқи билан чангалзор ўрмонларидан етмиш мил йўл босишимга тўғри келган, ана шундан кейингина ов пичоғим билан чиқариб ташлаганман уни. Кекса ҳинду Жон ўша вақтларни яхши эслайди. Жон билан у делаварлар¹ бўлуғи ҳамроҳлигида Мохоқда² бўлиб, бешта

---

¹ Делаварлар – XVII – XVIII асрларда Делавар дарёси воҳаси ва Атлантика океани соҳилида то ҳозирги Шимолий Каролинага қадар бўлган ораліқда яшаган ҳинду қабилалари. Улар ирокез қабилалари иттифоқига қарши курашувчи қабилаларнинг қудратли иттифоқини ташкил этганлар ва аксарият инглизлар билан иттифоқдош бўлганлар.

² Мохоқ – Гудзоннинг ирмоғи, Олбанидан сал шимолроқда унга қуйилади.

бош терисини шилиб кетган ирокезни³ изидан борган пайтида учрашганман, бироқ ўша қизил танлини нишонимни қабргача кўтариб юргани учун ҳурмат қилардим. Мен уни пистирмадан чиқаётганида белидан пастроғини мўлжалга олдим, хонимдан узр сўрайман, учта питра билан терисидан дарча очдим, питралар ғуж, учала жароҳатини бир долларлик танга бемалол қоплай оларди. – Гап шу ерга етганда Натти узун бўйинини чўзиб, кифтларини ростлади, биттаю битта сарғайиб кетган тишини кўрсатиб, оғзи қулоғига етгудек бўлиб кула бошлади: унинг кўзлари, юзи, бутун гавдаси куларди-ю, лекин бу кулги деярли унсиз эди, кекса овчи ҳаво ютинганда қандайдир пишиллаб-вишиллаганга ўхшаган шовқин эшитиларди. – Ўша воқеадан хиёл олдинроқ, Онайда кўлидан ўтаётганимда милтиқдори ўлчайдиган ўлчовимни йўқотиб қўйгандим, шунинг учун ҳам питра билан кифояланишга тўғри келганди; бироқ милтирим аниқ мўлжалга урарди, сизнинг қўшоғизингиз унинг олдида ип эшолмайди, судья, бу билан яхшиси ов қилмаган маъқул.

Натти қизгина олдида узр сўрамаса ҳам бўларди – у судьяга чана-аравадаги нарсаларни яхшилаб жойлаштиришга ёрдам бераётиб, овчининг бирортаям сўзини эшитмаган эди. Ота-ю қизнинг қизгин илтижо-ю ўтинчлари ўз таъсирини кўрсатган ва ўспирин ниҳоят, гарчанд боягидек тушунарсиз рўйхушсизлик ила бўлса-да, улар билан кетишга унаганди. Қора танли аравакаш соҳиби

---

³ Ирокезлар – XVII – XVIII асрларда Онтарио ва Гудзон кўллари соҳили, шунингдек, Авлиё Лаврентий дарёси воҳасида яшаган қабилалар иттифоқи (гуронлар, вейандотлар ва бошқалар). Инглиз – француз урушлари даврида улар французлар томонида бўлишган.

кўмагида буғуни юкдон тепасига ортди, сўнгра ҳаммалари чанага ўтиришди, шунда судья кекса овчига ҳам ўзлари билан кетишни таклиф қилди.

– Йўқ, йўқ, – деди Кўн Пайпоқ бош чайқаб. – Бугун арафа-ку, шундоқ бўлгач, уйда унча-мунча юмушим бор. Йигитчани олиб кетаверинг, ҳакимингиз елкасини кўриб қўяр. Питрасини олиб ташласа бас, менда унинг океан ортидан келтирилган жамики дориларига қараганда жароҳатни анчагина тезроқ тузатадиган гиёҳлардан топилади. – У кетмоқчи бўлиб бурилди-ю, бироқ нимадир эсига келиб қолгандек тўсатдан тагин чана-аравага яқинлашиб, қўшиб қўйди: – Мабо-до кўл ёқасида ҳинду Жонни учратгудек бўлсангиз, бирга олволинг, докторингизга ёрдамлашади – у қартайиб қолган бўлса-да, ҳанузгача ҳар қанақанги жароҳату синиқ-ёриқларни қойиллатиб даволайди. Турган гапки, у Рождество байрами шарофати билан каминингизни тозалаб бергани сугурги кўтариб бориб қолса ҳам ажаб эмас.

– Шошилма! – деб қичқирди ўспирин отларга камчи босишга шайланган аравакашнинг елкасидан тутиб. – Натти, яраланганим ва қаёққа кетганимни гапирмай қўяқол. Агар мени яхши кўрсанг, оғзингдан гуллаб юрма, Натти.

– Кўн Пайпоққа бемалол ишонсанг бўлади, – маънодор қилиб деди кекса овчи. – У ўрмонда элик йил беҳуда яшамаган ва ҳиндулардан тилни тишлаб юришни бекорга ўрганмаган. Менга бемалол ишонавер, кейин анави ҳинду Жонни эсдан чиқарма.

– Яна бир гап, Натти, – дея сўзини давом эттирди ўспирин аравакашнинг елкасини қўйиб юбормай. – Питрани олиб ташлаганлари заҳотиёқ қайтаман, Рождество байрами дастурхонига буғунинг чорак нимтасини ҳам олиб келаман...

У овчининг бармоғини лабига теккизганини кўриб, сўзи оғзида қолди. Кўн Пайпоқ қарағай учидан кўзини узмай, эҳтиёткорлик ила йўл марзасидан олға юра бошлади. Қулай жойни танлаб тўхтади, тепкини тепага кўтарди, ўнг оёғини хийла ёнга қўйиб, чап қўлини тўлиқ олға чўзди-да, дарахт танасини нишонга олганча милтиғи оғзини баландлата бошлади. Чана-аравада ўтирганлар, табиийки, ўша томонга қарадилар ва тезда Наттининг ихтиёрини тортган ўлжани кўрдилар. Ердан етмиш футча баландликда, қарағай шохлай бошлаган жойдаги кўндаланг қоқ-қуруқ, бутوقда маҳаллий аҳоли гоҳ қирғовул, гоҳ каклик деб атайдиган қуш ўтирарди. У оддий хонаки товукдан пича чоғроқ эди. Итлар ҳуриши-ю, одамлар товуши уни чўчитиб қўйганидан бўйнини чўзиб, бошини баланд кўтарганча зўр бериб, дарахт танасига тақалиб биқинишга уринарди. Милтиқ оғзи нишонга тўғри бўлгани ҳамон Натти тепкини босди, каклик баланддаги қўналғасидан тош мисоли шундай тез қулаб тушдики, қорга кўмилиб кўринмай кетди.

– Ёт, жонивор! – дея буюрди Кўн Пайпоқ милтиқ сумбаси билан дарахт остига отилишга чоғланган Гекторга пўписа қилиб. – Ёт, кимга айт-япман!

Този итоат этди, Натти эса тез ва қоидасини ўрнига қўйиб, милтиғини қайтадан ўқлашга тушди. Сўнгра қулаган қушни қор остидан олиб, бошқаларга кўрсатди: парранданинг боши ўқ билан чўрт узиб ташланган эди.

– Мана, Рождество дастурхонига лаззатли таом таппа-тайёр, – деди овчи. – Энди буғу этининг керағи ҳам йўқ, йигит, сен яхшиси ҳинду Жонни изла – ўшанинг гиёҳлари денгиз ортидан келтириладиган ҳар қанақанги дори-ю малҳамдан ўткир. Сиз-

нингча, қандоқ, судья, – деб қўшиб қўйди у яна ўз ўлжасини кўрсатиб, – дарахтдаги қушни бирорта патини қўзгатмай уриб туширса бўладими?

Кўн Пайпоқ тагин шўхчан тантана ҳамда масхарани ифодаловчи унсиз антиқа кулгиси билан кулиб қўйди, сўнг бошини сарак-сарак қилиб, бурилди-ю, зипиллаганча ўрмон ичкарасига кириб кетди. Ҳар одим ташлаганида оёғи тиззасидан хиёлгина букилар, бутун гавдаси олдинга энкайганча борарди. Чана-арава бурилишга етгач, ўспирин кўзлари-ла ўртоғини излаб орқасига ўгирилиб қараганида қария деярли дарахтлар орасида ғойиб бўлаёзган эди; итлар гўёки табиий туйғулари кўмагида буғунинг эндиликда уларга кераги йўқлигини фаҳмлагандек, изини аҳён-аҳёнда бепарвогина искаганча, овчи кетидан лўкиллаб борарди. Чана-арава бурилди, Кўн Пайпоқ кўздан ғойиб бўлди.

II БОБ

*Донолар чарақлаб турган фалакнинг
Остидан ўзига жой топган мудом...
Сен мендан қирол воз кечгандир, дема,
Сен айтгин, қиролдан воз кечган менман.
Шекспир, «Ричард».*

Мармадьюк Темплнинг бобокалони Пенсильванияга⁴ ҳикоятимиз бошланишидан юз йигирма йил муқаддам дўсти ва маслақдоши, ана шу мустамлаканинг ажойибу машҳур асосчиси би-

---

⁴ Пенсильвания – Америка штатларидан бири. Диний кватерлар мазҳабига дахлдор бўлгани сабабли Англиядан чиқиб кетишга мажбур бўлган. У ерга Уильям Пенн (1014 – 1718) номи берилган.

лан бирга келган. Бу Мармадьюк – Темплар уру-
ридаги эркакларнинг деярли аксариятига сало-
батли Мармадьюк исми қўйилган – қувринди
ҳамда мазлумлар бошпана излаган мазкур ўлкага
кўҳна дунёда орттирган беадад бойлиги билан
кўчиб келган. У эгасиз ётган ерлардан минг-минг
акрлаб⁵ майдонга эга, беҳисоб текинхўру нонхўр-
нинг валинеъмати бўлиб олган. Ҳамма уни сахо-
ватпешалиги учун иззат-ҳурмат қилган, мустан-
лакада анча-мунча юқори лавозимларни эгала-
ган ва синиб хонавайрон бўлишидан ўзиям беҳа-
бар кезларда оламдан ўтган. Бу ёқларга катта
давлат билан келган аксарият бойларнинг қис-
мати шундай тугаган.

Одатда янги кўчиб келган кимсанинг жамоат-
чилик тарозусидаги тоши унинг оқ танли хизмат-
корлари-ю текинхўр лаганбардорлари, шунингдек,
у эгалаган лавозим билан ўлчанган. Башарти,
ана шу мезон жиҳатидан баҳо бергудек бўлсак,
судьямизнинг аждоди тагли-тугли шахс бўлган...

Мармадьюк авлодлари ўзининг билак кучидан
кўра аждодлар бойлигига кўпроқ ишонганларнинг
қисматидан қочиб қутулолмаганлар, шу тариқа
учинчи авлодга келиб улар бизнинг фаровон юр-
тимизда ҳалол, ақли ва ювошу нафси ўлик ки-
шилар қанчалик қашшоқ бўлса, деярли ўшанча
қашшоқлашиб қолганлар. Бироқ эндиликда насл-
насаб билан худбинона ғурурланиб бекор юриш-
лар уларни шунчалик аянчли аҳволга келтирган-
ки, уларда ғайрат ва маҳрум бўлган нарсалари –
жамиятда аждодлари мавқеини тиклаш, мабодо
уддасидан чиқа олсалар, бойлик бобида ҳам ўша-
ларга тенглашиш истагини уйғотганди.

---

⁵ Акр – 4047 кв. метрга тенг ер ўлчови.

Жамият пиллапояларидан қайтадан юқорилай бошлаган биринчи кимса бизнинг янги танишимиз – судьянинг отаси бўлди. Унинг омади юришишига муваффақиятли никоҳ ёрдам берди – хотинининг сепи шарофати ила ўғлига бир замонлар отаси ҳам, ўзи ҳам таълим олган сариқ чақага қиммат Пенсильвания билим даргоҳларида ололмайдиган яхши билим беришга эришди. Ёш Мармадьюк ўзи ўқишга юборилган мактабда тенгқурларидан бири билан дўстлашиб қолди. Мазкур дўстлик оқибатда бизнинг судья учун бағоят фойдали бўлиб чиқди ва унинг бундан буён муваффақиятлари пойдеворига асос қўйиб берди.

Эдвардс Эффингем нафақат ниҳоятда бадавлат, шунингдек, инглиз қироли саройи билан яқин алоқалари бор хонадондан эди. Унинг уруф-аймоқлари, масалан, мустамлакада камдан-кам учрайдиган ҳол тижоратни ўзлари учун камситадиган, пасткаш иш деб ҳисоблардилар, осуда-ю танҳо хусусий кошоналарини мустамлака қонун чиқарувчи мажлисларида қатнашиш ёхуд қўлда қурол билан уни ҳимоя қилишга тўғри келгандагина тарк этардилар, холос. Эдвардснинг отаси йигитлик чоғлариданоқ ўзини ҳарбий хизматга бағишлади. Америка зобити – офицери учун хизмат пиллапоясидан юқорилаш бундан олтмиш йиллар муқаддам, Англия ҳукмронлиги даврида, ҳозиргига қараганда анча мушкул эди. Шу боисдан мансаб поғонасидан кўтарилишни узоқ кутишга тўғри келарди. Бундай зобит ротага қўмондон бўлганига қадар талай йиллар ўтиб кетарди, худди ана шунинг учун ҳам бундай даражага эришганида мустамлаканинг оддий заҳматкашлари ўзига нисбатан беқиёс ҳурмат-эҳтиром-ла муносабатда бўлишларини ҳам қарз, ҳам фарз, ҳатто табиий

деб биларди. Ниагаранинг⁶ нариги томонларида бўлиш насиб этган китобхонимиз, шубҳасизки, ҳатто олис Канададек жойда қирол қўшинининг энг пачоқ вакиллариининг қанчалик ҳурматда ва ўзлари ҳақда қандайин юксак фикрда эканликларини пайқаган. Бу манзарани яқингинада Штатларда ҳам кўриш мумкин эди, бахтимизга, эндиликда бари ўтмиш бўлиб қолган. Озод халқ чақириғига «лаббай», деб жавоб берган кўнгилилардан ташқари ҳеч бир кимса мундир киймайди.⁷ Ана шу сабабдан ҳам Эдвардснинг отаси қирқ йиллик ҳарбий хизматдан сўнг майор унвонида истеъфога чиққач, ўзининг қадрдон Нью-Йорк мустамлакасининг энг машҳур фуқароларидан бири бўлиб қолган. Тўғри, бунда унинг хийла бадавлатлиги ҳам озмунча аҳамият касб этмаган. У довурак ҳамда фаросатли зобит сифатида ном чиқарган, мустамлака таомилича, унга неча-неча маротабалаб ўз унвону лавозими жиҳатидан ҳақ-ҳуқуқи йўқдек туйилган йирик, мустақил қўшинга кўмондонлик қилишни ишониб топширганлар, ёши истеъфога чиқишга мажбур этганида эса у нафақа ёки узоқ йиллар мобайнидаги хизмати эвазига бериладиган ҳар қандай мукофотни рад этди. Ҳарбий министрлик унга турли ноҳарбий вазифаларни, нафақат фахрли, шунингдек, сердаромад амалларни таклиф қилди-ю, аммо у ўзига хос мардона мустақиллик ила бирортасини қабул этмади. Ватанпарварлик туйғусининг ана шундай бетама, беғаразлик намунасини намоён этган кек-

---

⁶ АҚШ билан Канаданинг чегараси Ниагара дарёси бўйлаб оқиб ўтади.

⁷ Тасвирланаётган замонларда АҚШда мунтазам қўшинлар бўлмаган.

са жангчи ўзининг шахсий ҳаётида ҳам худди ўшандай олижаноб, эҳтимолки, унчалик эҳтиёткор эмасдиру, бироқ унинг содда, тўғригўй мижозига батамом ярашиқли бир иш қилди. Эдвардс унинг яккаю ягона фарзанди эди, у отаси танлаган қизга уйлангач, ота бор давлати: пуллари, шаҳардаги уйи, мулк-амлоки, сердаромад фермалари билан чек-чегарасиз ўрмонлари – жамини ўғлига берди. Кексайганида ўғлининг жон-жон деб суянчиқ бўлишига қаттиқ ишонган, ақли етган майор ўз ихтиёрида ҳеч вақо олиб қолмади. Майор Эффингем ҳарбий министрликдагиларнинг саховатли таклифларини рад этганида кўпчилик уни қариб, мияси айний бошлаганга чиқариб қўйди. Зеро, инглизлар ҳукмидаги мулкларнинг энг олису энг овлоқ бурчакларида ҳам сарою ҳукумат илтифотини ҳамма нарсадан кўра ортиқроқ қадрлайдиган одамлар ҳамиша топилади. У бор бойлигини ўз ихтиёри билан топширганида эса муҳтарам майорнинг ёш бола кўйига тушиб қолганига ҳеч ким шубҳа қилмай қўйди. Эҳтимол, унинг жамиятда тутган мавқеидан тез орада айрилганининг боиси шундадир, кейин, мабодо унинг ушбу қилмишлари узлатда тинчгина яшашга интилишдек майлу эҳтиёжнинг даъвати бўлса, эндиликда қария бундайин ҳаловатдан бемалол лаззатлана оларди.

Олий табақа қандай фикрга бориб, қанчалик қораламасин, майор билан Эдвардс учун мол-мулкнинг ота ихтиёридан бола измига ўтиши ғоятда табиий бир ҳол эди: кекса ота учун бойлик эндиликда фақат ортиқча юк, дардисар бўлиб қолган, ота бу ташвишни ўғли зиммасига юклаётган эди, холос. Зотан, у ҳам феъл-атвори, ҳам тарбияси жиҳатидан ана шу ишни адо этишга кўпроқ мойил эди. Кичик Эффингем бунчалик беҳисоб туҳ-

фани қабул қилишдан тортиниб-қимтиниб ўтирмади, бинобарин, у отасини, башарти, ҳуқуқий жиҳатдан бўлмаса ҳам, маънавий жиҳатдан ушбу бойликдан фойдаланиш ҳуқуқини ўзида сақлаб қолган ҳолда, шу йўл билан жонига теккан ортиқча ташвишни бошидан соқит қиляпти, деб ҳисоблади. Гапнинг қисқаси, ота-боланинг ўзаро ишончи шу қадар кучли эдики, улар ҳамённи бир чўнтақдан олиб, иккинчисига солгандилар, холос. Ота бойлиги изми-ихтиёри қўлига ўтган йигит биринчи гада мактабдош дўстини излаб топиб, қўлидан келадиган ҳар қандай ёрдамни аямаслигини айтди. Унинг ушбу таклифи бамисоли пўлатга сув бергандек ниҳоятда жойига тушди. Зеро, Мармадьюкнинг отаси бу воқеадан хиёл бурунроқ оламдан ўтган, ундан қолган озроққина мерос ҳам бўлиниб кетиб, пенсильваниялик йигитча деярли ҳеч вақосиз қолганди. Мармадьюк ўзининг ишбилармонлик хусусиятларини яхши билар ва Эдвардснинг нафақат устунлик томонларини, шунингдек, унча-мунча камчилик нуқсонлари ҳам борлигини кўриб-билиб турарди. Унинг дўсти табиатан ўта ишонувчан одам бўлиб, кўп-даям уддабуро эмасди, ўзи серғайрат, идрокли, вазмин эди-ю, гоҳо-гоҳо ўйламай иш қилиб қўярди. Шундай қилиб, уларнинг иш жабҳасидаги ҳамкорликлари ҳар иккалалари учун манфаатли бўлиши мумкин эди. Мармадьюк Эдвардснинг мададкор қўлини қувонч-ла тутди-ю, икковлари шарт-шароитлар хусусида осонгина келишиб олишди. Мистер Эффингемнинг ақчасига Пенсильвания пойтахтида савдо уйига асос солинди, гарчи унинг яккаю ягона юридик эгаси Темпл бўлиб қолган эсада, фойданинг ярми енг ичида дўстига тегиши лозим эди. Эдвардс бу гапларнинг бари икки сабабдан сир бўлиб қолсин деб туриб олди: биринчи-

дан (буни у дўстига очиқ айтмади), тижорат билан шуғулланиш – ҳатто воситачи орқали бўлган чоғда ҳам – жасур жангчиларнинг мағрур авлодига ўзини пастга уриш бўлиб кўринди; иккинчидан эса башарти, икковларининг келишувлари отасига маълум бўлиб қолса, у икки дунёда кечирмаслиги турган гап эканини Мармадьюкка очиқ-ошкора айтди. Негаки чолнинг пенсильваниялик квакерлар⁸ билан ўз ҳисоб-китоби бормиш.

Гап бундай, майор Эффингем бир вақтлар Пенсильваниянинг французлар билан ўзаро ҳарбий иттифоқ тузган ҳиндулар таҳдид солиб турган ҳарбий чегарасида хизмат қиларди. Ана ўша кезларда пенсильваниялик квакерларнинг тинчликпарварлиги оз бўлмаса уни ва аскарларини (шон-шуҳратини айтмай қўя қолайлик) жонларидан жудо қилаёзган эди. Кекса жангчининг нуқтаи назаридан қараганда бу ғирт хоинлик эди: ахир у колониячилар ҳимояси йўлида жанг қилаётганди-ку. Бунинг устига у маккору ёвуз душманлар уларнинг насронийларча мўминқобиллигини инобатга олмайдилар деб ҳисоблар, энг муҳими эса квакерлар унга ёрдам беришдан бош тортиб, тинчликка эришолмасликларига, балки унинг келажагини барбод қилажакларига асло шубҳаланмасди. Шиддатли, мардона жангдан сўнг у бир ҳовучгина аскар билан шафқатсиз таъқибчилардан қутулиб кетишга муваффақ бўлди-ю, аммо ўшаларни деб жонини хавфу хатарга қўйган, мусибатли дамларда уни ёлғиз ташлаб қўйган одамларни умрининг охиригача кечира олмади...

---

⁸ Квакер – насроний динининг Англия ва Америкада тарқалган бир мазҳабига мансуб киши.

Эдвардс отасининг пенсильваниялик мустамлакачиларга нисбатан қандай муносабатда эканини яхши билганлиги сабабдан ҳам унга ўшалардан бири билан иш юзасидан шартнома тузганини ва эндиликда ўзларининг фаровонликлари қандайдир бир квакернинг ҳалоллигига боғлиқ эканини айтишга журъат этолмасди.

Мармадьюкнинг Америкага кўчиб келган бобокалони Уильям Пеннинг яқин дўсти эканини юқорида эслатиб ўтган эдик. Илло, қаҳрамонимизнинг отаси квакерлар мазҳабига мансуб бўлмаган аёлга уйланган, шу боисдан унинг ўғли авлодлари учун одатий диний таълим-тарбияни олмаган эди. Шунга қарамай, Мармадьюкнинг болалиги ҳамма нарса, ҳатто энг оддий кундалик ишу юмушларга ҳам диний руҳ сингиб кетган бир тарзда кечадиган даврада ўтган. Рост, кейинчалик, квакерлик мутлақо бегона бўлган аёлга уйланганидан сўнг у ўзининг бундай кўп одату кўникмаларидан халос бўлди: бироқ улардан баъзилари то қазойи муаллақи етгунича сақланиб қолди. Ҳарқалай, қалбига ғулув оралаган дамларда ўсмирликдаги одати бўйича инжил тилида сўйлай бошларди у. Аммо, келинг, вақтидан бурун илгарилаб кетмайлик.

Бу ёғи қандоқ бўлмасин, Мармадьюк ёш Эффингемга шерик тушган кезларда ўз ташқи қиёфаси ва хатти-ҳаракатлари, юриш-туриши билан жуда-жуда квакерга ўхшаб кетарди, шу сабабдан Эдвардс, отамнинг нотўғри фикр-тушунчасига барҳам беролмасам керак, деб хавфсиради. Шу боисдан ҳам уларнинг ишга оид мулоқотлари, бевосита дахлдор кимсалардан бўлак, барча учун ғоятда сир сақланди.

Мармадьюк ўзининг тийрак зеҳни, фаросати ва амалий топқирлиги шарофати ила бир неча

йил давомида фирма ишларини ниҳоятда муваффақиятли бошқарди ва улар катта-катта даромад қилиб турдилар. У боя айтиб ўтганимиздек, кейинчалик Элизабетга она бўлиш насиб этган аёлга уйланди, шу тариқа дўстлар тобора тез-тез учраша бошладилар. Ўз шеригидан гоятда мамнун мистер Эффингем ораларидаги сирни ошкор этиш фикрига ҳам бориб қолган эди, аммо нақ шу орада озодлик уруши⁹ олди ғалаёнлари бошланиб кетди. Отаси суяк-суягигача қиролга содиқлик руҳида тарбиялаган мистер Эффингем мустамлакадагилар билан Англия ўртасидаги қирғин бошиданоқ жон-жаҳди билан ўз ҳукмдорининг ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қилишга бел боғлади, кибр-ҳавоси ила оғуланмаган, тиниқ ақлу тийрак зеҳнали кимса бўлиш Мармадьок Темпл эса халқ томонига ўтди. Албатта, ҳар иккаласи болаликдан вужудларига сингдирилган дунёқарашга амал қилди: тожу тахтга содиқ жасур жангчининг ўғли ҳокими мутлақнинг изми-иродасини амри вожиб деб билса, Пени билан бирга қувғинга учраган квакернинг авлоди ота-боболарига етган ноҳақ ранж-аламларни унута олмасди.

Дунёқарашларидаги ана шу тафовут шериклар орасидаги кўпдан давом этаётган дўстона баҳсу тортишувларга сабаб бўлиб келарди, бироқ эндиликда бу ҳол уларнинг шахсий ишлари доирасидан чиқиб бораётган эди. Зеро, Мармадьок ўзига хос тадбиркорлиги-ю зукколиги ила бостириб келаётган довулнинг дастлабки белгиларини аллақачон пайқай бошлаганди. Ҳеч қанча ўтмай норозилик учқунлари алангаланиб, эндиликда ўзини

---

⁹ Англиянинг Америкадаги мустамлакаларининг британ ҳукмдорларига қарши олиб борган уруши (1775–1783).

Штатлар деб атай бошлаган мустамлакалар кўп йиллик қонли жанглар майдонига айланди.

Лексингтон жангидан¹⁰ сал илгарироқ бу пайтга келиб хотинсиз қолган мистер Эффингем бисотидаги жамики қимматбаҳо нарсаларини сақлаш учун Мармадьюкка топширди-да, отаси билан хайрлашиб, мамлакатдан жўнаб кетди. Бироқ урушнинг бошидаёқ у яна Нью-Йоркда қиролик зобити мундирида пайдо бўлди-ю, полкка кўмондон этиб тайинланиб, уруш майдонига от солди. Мармадьюк эса очиқ-ошкора исёнчилар (ўша пайтларда шундай атаганлар уларни) томонига ўтди. Ўз-ўзидан аёнки, дўстлар орасидаги ҳар қандай мулоқот таққа тўхтади – полковник Эффингем алоқа қилиш йўлларини изламади ҳам, Мармадьюк бўлса оқилларга хос вазминлик намунасини намоён этди. Тез орада Мармадьюкка Пенсильвания пойтахти Филадельфияни тарк этишга тўғри келди, аммо у ўзининг бор бойлигини, шунингдек, дўстининг қимматбаҳо нарсаларини қирол қўшинидан қутқариб қолишга муваффақ бўлди. Уруш тугагунига қадар ўз юртига хизмат қилди, турли расмий лавозимларни эгаллаб турди, зиммасига юкланган вазифани астойдил виждонан адо этди. Айни чоғда Мармадьюк ўз манфаатини ҳам назардан қочирмади – масалан, қирол тарафдорларидан мусодара қилинган мулк-амлокларни сотиш пайтида у Нью-Йоркка келиб, нисбатан арзон нархда талай ер майдонини сотиб олди. Илгариги эгаларидан зўрлик билан тортиб олинган мулклар хўжайини бўлиб олгач, квакерлар олдинига унга хийла ола қараб юрдилар. Аммо у эришган муваффақият, эҳтимолки, бун-

---

¹⁰ Мустақиллик урушидаги дастлабки жанг.

дай гуноҳи азимнинг ўз эътиқоддошлари орасида кенг тарқалиши ҳам, ҳадемай таъсирчану инжиқ, мазҳабдошлари кўз олдида уни оқлади; тўғри, омади унча юришмаган, бунчалик тез бойлик орттириш мумкин эмас, деб шама қилиб қоларди, бироқ мистер Темплнинг бегубору бенуқсон ўтмиши, бунинг устига давлатмандлиги тез орада бу қабилдаги шубҳа-гумонларни унутишга мажбур этди.

Уруш тугаб, Штатлар мустақиллиги қарор топгач, мистер Темпл ўша кунларда ўзи қўлга киритган кенг ер майдонини ўзлаштириш билан шуғуллана бошлади. Гарчи мазкур ўлканинг қаттиқ иқлими билан «асов» табиатидан яхшилик кутиб бўлмайдигандек кўринса-да, пул ва тадбиркорлик бобидаги катта тажриба бу янги машғулотида муваффақият қозонишига ёрдам берди. Давлати ўн баробар ортди, эндиликда у штатдаги энг бадавлат ҳамда энг нуфузли зотлардан бири санала бошлади. Китобхонга юқорида бекасига кўпдан муштоқ уйга пансиондан олиб келаётганида таништириб ўтганимиз қизи унинг яккаю ягона меросхўри эди. Мистер Темплнинг мулклари жойлашган ўлка аҳолиси сон жиҳатидан округ тузса бўладиган миқдорга етгач, у ўша округга судья қилиб сайланди. Бу нарса бирор инглиз қонуншунос олимнинг кулгисини қистатиши мумкин, аммо ўзга иложи йўқ эди. Зотан, янги бунёд бўлган қишлоғу кентларда дорилфунун шаходатномасига эга юристлар ошиб-тошиб ётганича йўқ, иккиламчи, ақлли-хушли ҳамда бой ҳаётий тажрибага эга одам ҳар қандай оғир вазифани бемалол уддалаб кета олади. Юқорида айтиб ўтганимиздек, ўткиру тиниқ ақл эгаси бўлмиш Мармадьок адолатли ҳукму қарорлар чиқарибгина қолмай, айни чоғда уларни етарлича мантиқан асослаб беришга қодир ҳам эди. Бу ёғи қандоқ

бўлишидан қатъи назар, ўша замонларда ўлка-миздаги жамики судьялар айнан шундай тайинланарди, бинобарин, умумжамоат фикрича, судья Темплнинг бошқа касбдошларидан қилчалик кам жойи йўқ. Дарвоқе, унинг ўзи ҳам қўшиларди бунга, ҳатто энг яхши ҳакамлардан бири ҳисобланарди.

Қаҳрамонларимиздан баъзиларининг ҳаёти ва феъл-атвори хусусидаги ҳикоямизга шу ерда чек қўямиз-да, бундан бу ёғига қандай иш тутишу нималарни сўзлашни улар ихтиёрига ҳавола қиламиз.

III БОБ

*Неки бор, табиат маҳсули эрур:
Қадимий қасрлар минорларидай,
Осмонга юксалган алп қоялар ҳам;
Муз шамол шиддати тебратиб турган,
Кучоққа сизмаган тик дарахтлар ҳам;
Оқлиги мраммарни шармисор этган,
Беғубор, ёғдули оппоқ қорлар ҳам.
Аммо нодон инсон унинг баркамол,
Меҳнатин бирпасда хор айлар мудом.*

Дуо

Мармадьюк Темпл ҳозиргина вужудига ғулув солган ҳаяжонини босиб, янги ҳамроҳига назар ташлагудек пича ўзига келиб олғунига қадар орадан бир неча дақиқа ўтди. Қаршисида йигирма икки-йигирма уч ёшлардаги, бўйи ўртачадан сал тикроқ йигитча турарди. Кузатишни шу билан чегаралашга тўғри келди, негаки йигитча қоматини бели худди Кўн Пайпоқники сингари жун белбоғ билан сириб боғланган дағал камзули батамом кўздан яшириб турарди. Судья нигоҳини

унинг чехрасига кўчирди. Йигитча чана-аравага ўтираётганида афтига қандайдир ғалати ташвиш соя ташлаганди, Элизабет буни дарҳол пайқадди-ю, аммо ҳар қанча уринмасин, сабабини англаб етолмади. Бу ташвишу безовталиқ аломати, айниқса, йигитча кекса овчига бошига тушган фалокатни оғзидан гуллаб қўймасликни ўтинаётган пайтида кучайганди, бироқ кейин, ота-бола илтижосига ён бериб, чанага чиқиб ўлтирганидан сўнг ҳам қилаётган ишидан унчалиқ хурсанд эмаслигини фаҳмлаш мушкул эмасди. Аммо аста-секин пешонасидаги тиришиш-ажинлар текислана борди, эндиликда у чурқ этиб овоз чиқармай ўтирарди, чамаси, чуқур ўйга толган кўринарди. Судья бир неча дақиқа унга диққат-ла тикилиб турди, сўнгра ўзининг паришонхотирлиги учун узр сўраётгандай кулиб қўйди-да, шундай деди:

– Чоғимда, навқирон дўстим, ўтакам ёрилаётганидан хотирам бўшашиб, ҳушим оғиб қолибди: кўзимга таниш кўринасиз, лекин менга қалпоғимни безаш учун йигирмата кийик думини таклиф қилган чоғларидаям, бари бир исмингизни айта олмаслигим тайин.

– Мен бу томонларга келганимга бор-йўғи уч Ҳафта бўлди, – дея жавоб қилди йигитча совуққина, – сиз эса, агар янглишмасам, бир ярим ойдан бери бу ерда эмасдингиз.

– Бу ердан жўнаб кетганимга эртага беш Ҳафта бўлади. Шунга қарамай, сизни қаердадир кўрганман ҳарқалай. Айтмоқчи, шунчалиқ кўрқиб кетдимки, бугун кечаси кўз юмдим дегунимчаёқ, тушимда қонга беланган чодрага ўралиб тепамда туриб олсангиз кераг-ов. Сен нима дейсан, Бесс? Шу тобда ақлим жойидами ёки йўқ? Айни пайтда маслаҳатчиларга қарата нутқ сўзлай олган бўлар-

мидим ё ушбу дамда янада муҳимроғи, бугун оқшом Рождество арафасини Темплтоннинг катта залида кутиб олишга чоғим келармикин?

– Бўлмасам-чи, унисигаям, бунисигаям чоғингиз келади, дадажон, – қалпоқнинг жимжимадор бурмалари остидан шўхчан овоз эшитилди. – Ахир бу сочма ўқ билан буғу отгандан кўра осонроқ-ку.

Орага бир нафаслик жимлик чўкди, кейин яна ўша овоз жиддий оҳангда давом этди:

– Бу сафар ҳамду сано-ю шукрона ўқишимиз учун важ одатдагига қараганда хийла кўпроқ. Отлар, чамаси, олис йўл охирлаб қолаёзганини пайқаётгандек кўринади; шатак-қайишларни нақ узгудек зўр бериб, теп-текис ясситоғликдан чанани янада тезроқ суриб кетди ва кўп ўтмай йўл пастликка шўнғиб кетадиган ерга етиб, ён бағирликдан илон изи ҳосил қилганча водийга тушиб бораверди. Уйи тепасидаги тўртта мўридан тўрт устундек кўкка ўрлаётган тутунни кўрган судья хаёлини забт этган ўй-фикрлардан форир бўлди. Қаршиларида кўққисдан пайдо бўлган уй, кенту водийни кўрсатиб, қизига қараб шодон бир кайфиятда деди:

– Қара, Бесс, ана сен бутун умрингни беташвиш ўтказсанг бўладиган тинчу осуда ошиён. Шунингдек, сиз ҳам, дўстим, башарти биз билан қолишни истасангиз, албатта.

Ушбу сўзларни эшитганда ёшлар беихтиёр бир-бировига қаради, бироқ икки ёноғи «лов» этиб қизарганига қарамай, Элизабетнинг нигоҳи совуққина эди, нотаниш йигит лабларига қўнган ғалати нимтабассум унинг мазкур оилага аъзо бўлишга розилик бериши даргумон эканлигини яққол айтиб тургандек эди. Аммо водий манзараси нафақат Мармадьок Темпл, балки ҳар қандай метин юракни ҳам ийдириб, мафтун қилади.

Чана қуйилаб бораётган тоғ ён бағри шунчалик тик эдики, ғоятда эҳтиёт бўлишни талаб этарди, бунинг устига йўл ўша замонларда бор-йўғи шундоққина жарни ёқалаб ўтган камбаргина сўқмоқдан иборат эди. Шу боисдан аравакаш бесабр отлар жilовини тортиб борарди, оқибатда Элизабетнинг инсон қўли таъсири билан шунчалар тез ўзгариб кетаётган манзарани бафуржа томоша қилишга вақти етарли эди, болалигида уни бот-бот мафтун этиб турадиган сўлим манзаранинг эндиликда умумий шакли-тарҳигина сақланиб қолганди, холос. Уларнинг шундоққина остгиналарида гир атрофи тоғ билан қуршалган, жилоси кўз нуруни олгудек оппоқ ярқироқ қорга бурканган текислик ястаниб ётарди. Тоғ ён бағирлари тик ҳамда даралар-ла тилимланган, деярли ҳаммаси қуюқ ўрмон билан қопланган эди. Қор кўрпа ёпинган улкан текислик гирдини ҳошия мисоли қуршаган тоғ тизмаларининг бир хилдаги кўринишига икки-учта қиялама тармоққина рахна солиб турар, ялангликда на биронта уй, биронта дарахт ёхуд на бирон девор кўринар, шу сабабдан у осмондан сузиб келиб, ерга қўнган оппоқ булутга ўхшаб кетарди. Унинг кафтдек текис сийнасида фақат бир нечтагина қорамтир доғ гимирлаб кўринарди, буларнинг кентга бораётган ёки аксинча у ёқдан чиқиб келаётган чана-аравалар эканлигини Элизабет осонгина фаҳмлади.

Текисликнинг кунботар ёқдаги этагидаги тоғ баланд бўлса ҳам, ён бағри у қадар тик эмас: бағрида талай водийча-ю даралар, шунингдек, бемалол деҳқончиликка ярайдиган нишоб поғоналар ҳосил қилганди. Текисликнинг бериги тарафидаги тоғларда аксар игнабаргли дарахтлар ўсиб ётарди-ю, бироқ қарши томондаги тарҳи пича мўътадилроқ ён бағирлик кўзга дам берарди. У

ернинг хийла ҳосилдорроқ тупроғида қорақайин ҳамда заранглар ўсиб ётарди. Дарахтлар оралиғида оқариб кўринган ялангликлар, кўкка чир-машаётган тутун бот-бот кўзга чалинаётгани у ерларга аллақачон меҳнатсевар фермерлар жойлашганидан далолат берарди. Баъзан бунда ялангликлар дарахт кесиб очилган кенг майдонларга – бирлашиб тўкилган тер самарасига – туташиб кетарди, лекин улардан аксарияти унчалик катта эмас ва алоҳида-алоҳида эди; дарвоқе, ўзгариш шу қадар тез содир бўлган, ўзгариш ясаган одамлар эса шу қадар ғайрату матонат билан меҳнат қилишган эдики, Элизабет, наздида, бу яйдоқ майдонларнинг кенгайиб бораётганини кўриб турганга ўхшарди, қисқаси қиз атиги бир неча йилгина муддат ичида бутун ўлка қиёфаси қанчалар ўзгариб кетганини беун ҳайрату ажабланиш-ла пайқаб турарди.

Ушбу ғаройиб текисликнинг ғарбий чеккасидаги бирон бир дов-дарахту бирон бир гиёҳ унмаган яланғоч тоғ тармоқлари ҳажми-кўлами-ю сони жиҳатидан шарқий биқиндаги тармоқларидан устунлик қиларди. Улардан айниқса ичкарига ёриб кирган биттаси хийла тик бўлиб, шундоқ қирғоғида, пойига бош урган тўлқин-тўлқин қор уюмлари узра азамат эман ўсганди – у, гўёки илдизларим етиб бора олмаган жойга ақалли шохларим соя ташласин дея интилгандек, ниҳоятда тарвақайлаб кетган эди. Ён-атрофида ўрмондаги биродарларидек қисиб-қимтийдиган бўлак дарахт зоти бўлмаганидан, мисоли ўз эмин-эркинлиги ҳузурини сураётгандек, истаганича шохлаган, шох-бутоқлари бақувват, қудратли эди.

Ниҳояси кўринмайдиган оппоқ даланинг жанубий этагида, сайёҳларимизнинг деярли таггиналарида катталиги бир неча акр чамасидаги доғ

кўзга ташланарди – сиртининг билинар-билин-мас живирлаши-ю буғланаётганигина теп-текис оппоқ парда остидаги бу доғ нафасидан муз уфуриб турган қирчиллама қиш исканжага олган тоғ кўли эканини ошкор этиб турарди, холос. Кўлнинг ана шу музламай қолган жойидан энсизгина, оқим шарқираб оқиб чиқарди, унинг чинакам водий сийнасидан жанубга томон илон изи ҳосил қилиб ўтган йўлини кузатиш мушкул эмасди. Зотан, ўзанининг икки бетида ҳошия мисоли қарагаю кўға саф тортганди; кейин устида буғ муаллақ сузиб юрарди – ундаги сув қирчиллама совуқ ҳаводан анча-мунча илиқ эди-да, ахир. Кўлнинг жанубий қиргоғи тик, аммо унчалик баланд эмасди, нарёғидан эса водий бошланиб кетар, кўчиб келганларнинг ўша ёқда бодроқдай бодроган иморатлари бу ўлка замини ҳосилдор ҳамда сиртқи олам билан алоқа қилиш нисбатан қулайроқ эканидан далолат бериб турарди.

Темптон кенти шундоққина кўл бўйида жойлашган эди. У турли хилдаги аксарияти ёғочдан қурилган тахминан элик чоғли иморатдан иборат эди; бу иморатлар меъморчилик услуби жиҳатидан одмигина, кўпларининг беагаи ниҳоясига етказилмаган, шошилинич қурилган эди. Уларнинг турли рангда бўялгани кўзни қамаштирар, кишини таажжубга соларди. Икки-учтагина уй бутунча оққа бўялган, аммо аксарияти фақат олд томони оқланган, қолган уч томонига эса шуҳратпараст, бироқ тежамкор эгалари хийла арзонроқ қизғиш-қўнғир тусли бўёқни ишлатган эдилар. Баъзи иморатлар бўёғи аллақачон ёғин-сочиндан хира тортиб, қорайиб қолганди, иккинчи қават ойнаси синиқ деразаларидан усти ёпилмай чала қолган томларнинг яланғоч тўсинлари кўри-ниб турарди – чамаси, енгилтаклик ёки манман-

лик бу уйлар эгаларини чоғлари келмайдиган ишга қўл уришга мажбур этган кўринади.

Бу иморатлар шаҳар кўчаларидагидек бир тахлитда ўрнашган, ушбу ишда бош-қош бўлган кимса, турган гапки, кентнинг ҳозирги истиқоматчилари учун қулайликдан кўра келажак авлод эҳтиёжи гамини еганга ўхшайди. Айниқса, савлатлироқ уч-тўртта уй – оққа бўялганидан ташқари, йилнинг мазкур фаслида қорга бурканган далалар, дов-дарахт, тоғлару кўлнинг тусига галати тарзда зид тушадиган яшил дераза дарчаларини кўз-кўз қилиб турарди. Бу уйлар эшиги олдига ҳали шох чиқариб улгурмаган ниҳоллар ўтқазилган бўлиб, улар киборлар қасри остонасида соқчиликда турган дароз қўриқчиларга ўхшаб кетарди. Тағин десангиз, Мармадьок Темпл бу ернинг қанчалик қироли бўлса бу данғиллама иморатлар эгалари Темплтоннинг шунчалик оқсуяк зодагонлари эдилар. Уларда ҳуқуқшунослик билимдонлари бўлмиш икки йигит, кентнинг бутун савдо ишларини кўлида тутиб турган икки дўкандор ва ўз ҳамкасабаларининг аксаридан фарқли ўлароқ, ёруғ дунёни тарк этувчиларни кузатишдан кўра кўпроқ оламга келувчиларни бот-бот кутиб оладиган ёш эскулаплар¹¹ истиқомат қилишади. Судья Темплнинг тоқи-равоғи ана шу ола-қуроқ меъморлик мажмуаси узра савлат тўкиб турарди. Унинг теграсини бир неча акрлик мевазор боғ қуршаган эди. Боғдаги дарахтлардан бир қисми ҳиндулар замонидан қолган, уларнинг йўсин босган, ер бағирлаб қийшайиб ёнбошлай бошлаган таналари кентдаги деярли жамики хонадонларнинг гов-

---

¹¹ Эскулап – юнон табобат Тангриси Асклепийнинг римча номи; кинояли маънода – ҳақим, табиб.

тўсиқлари ортидан кўриниб турган икки-уч яшар дарахтлари билан тамоман зидма-зид манзара касб этарди. Бундан ташқари, дарвозадан то уй эшигигача икки бетида ўша замонларда Америкага эндигина келтирилган Ломбардия ёш теракларари саф тортган эди. Бу уй юқорида тилга олиб ўтганимиз Ричард Жонс деган кимсанинг кўрсатмаси бўйича қурилганди; у судьянинг холаваччаси бўлиб, билмаган иши йўқ – қўли гул, ҳамиша хизматга ҳозир, ниҳоятда ҳожатбарор одам эди ва шахсан Мармадьюкнинг аралашувини талаб этмайдиган хўжалик ишлари билан шуғулланарди. У «Ричард, судьянинг данғиллама ҳовлиси каминанинг орзу-хаёли, ижодининг мевасидир, жамики олимона режаларнинг «ибтидосию интиҳосини ўзида мужассам этган», дея такрорлашни яхши кўрарди. У иморат солишни сиртқи эшиги тўғридан-тўғри йўлга қараган баланддан-баланд ёғоч уй қуришдан бошлаган. Бу омборхонада (уни бирорта бўлак ном билан аташнинг ўзи ҳам мушкул) бутун оила уч йил яшади – Ричардга ўз ўй-режасини амалга ошириши учун худди ана шунча муддат керак бўлганди.

Мазкур машаққатли заҳматда унга бир сайёр ҳунарманд уста кўмаклашган; ўша Ричардга бир нечта машҳур инглиз биноларининг мойи чиқиб кетган суратини кўрсатган, кейинроқ шифт, наво, асосан эса устун (устки ва остки қисмидаги) безаклари хусусидаги олимона мулоҳазалари ила уни ўзига бутунлай ром этган. У меъморлик санъати бобида Ричард учун энг эътиборли зот бўлиб қолган эди. Рост, мистер Жонс буни мутлақо сир сақлар, Хайрем Дулитлга нисбатан ўзини ҳомийларча тутар ва унинг меъморлик санъати сирлари борасидаги атрофлича, теран мушоҳадаларига такаббуруна, истеҳзоли илжайган кўйи қулоқ со-

ларди. Аммо, ё ўзининг бу жабҳадаги билими қашшоқлиги сабаб ёрдамчисининг далилу исботларига қарши асосли, жиддий эътироз топа олмаганидан ёки йўқ, борган сайин ғайрати ортиб бориб, кўмакдошига тан берганидан, ҳарқалай Хайрем Дулитлнинг ҳамма маслаҳатларига сўзсиз амал қиларди.

Хуллас калом, ана шу икки зот нафақат Мармадьюк учун уй қуриб берди, балки бутун тева-рак-атрофнинг меъморчилик услубига асос солди. Мистер Дулитлнинг айтишича, турли хилдаги устун ва тўсинларнинг турли хил йўл билан «қурама» қилиб ишлатилиши энг яхши услуб экан, зотан, бу шароит тақозосига қараб ёхуд буюртмачи истаги бўйича қурилиш режасига истаган ўзгариш киритиш имконини бераркан. Ричард ушбу борада унга тўлиқ қўшиларди, ўзларининг мавқе-эътиборлари имкон берганидан бир қанча ортиқроқ маблағ измларида бўлган икки рақобатчи даҳо фикри бир ердан чиққанида эса ҳатто бундан хийла жиддийроқ ишларда ҳам янгича расму янгича услубни яратиш улар учун ҳеч гап эмас. Қиссадан ҳисса, юқорида шама қилиб ўтганимиздек, судья Темплнинг қўшнилари «қаср» деб атаган данғиллама иморати шу тева-рак-атрофдаги шуҳратпараст қурувчилар учун намуна вазифасини ўтади – турган гапки, улар мазкур иморатнинг кўплаб безагу ҳашамининг у ёки бу еридан андаза олдилар.

«Интиҳосига» етган бу иморат чорқирра, кенг-ковул, антиқа жойини қарангки, яшашга қулай, тош бино эди – Мармадьюк ўзига хос бўлмаган бир қайсарлик ила ана шу тўртта талабни шарт қилиб қўйганди. Бироқ бошқа ҳамма томонини Ричард ва унинг ёрдамчиси ихтиёрига ташлаб қўйган эди. Бу муҳтарам меъморлар қўлларидаги

ишчилар ишлатаётган асбобу иш қуроолларини тошга ишлов беришга яроқсиз деб топдилар – булар маҳаллий оққарағайдан (мазкур дарахт танаси шунчалик бўшки, овчилар унинг ғўласидан ёстиқ ўрнида фойдаланадилар) қаттиқ бўлмаган хомашёга мўлжалланган эди. Башарти ана шу афсусланарли ва ачинарли мушкулот бўлмаганида, афтидан, уларнинг ажойиб ижод меваларининг таърифу тавсифига хийла талай ўрин беришимизга тўғри келарди-ёв. Ҳар қанча уринишмасин, уй деворлари эпга келавермади, шунда меъморларимиз пиллапоя ҳамда томга ишлов бериш билан кифояланиб қўя қолишга мажбур бўлишди. Биринчисини қуришда қатъий классик услубга риоя қилишга, иккинчиси мисолида – устуну тўсин ишлатишнинг «қурама» усулининг бебаҳо афзалликларини исботлашга азм этишди. Ричарднинг тасдиқлаши-ю даъвосича, том иморатнинг қадимгилар ҳамиша иложи борича кўзга ташланмайдиган қилиб ёпишга уриниб келган қисми эмиш, зотан, у меъморлик кўзига тушган оқ парда бўлиб, фақат фойдали бўлгани боисидангина унга тоқат қилиб келишар эмиш. Бундан ташқари, унинг «донишмандона фаросатлик» билан қўшиб қўйишича, иморатни шундай ҳисобу мўлжал-ла қуриш лозим эканки, токи унга қай тарафдан туриб боқманг, фақат киравериш томонигина кўзга ташланмоғи керак экан: ростки унга жамики тарафдан исталган об-ҳавода кўзларини лўқ қилиб тикилишлари мумкин бўлгач, иморатнинг биқин томонларини ҳамсояларнинг ҳасадли нигоҳлари ҳамласидан беҳимоя қолдириш беҳосият экан. Шу сабабдан уй томини деярли ясси қилиб ёпишга қарор берилди. Аммо Мармадьюк, бу ўлкаларда қишда қор қалинлиги уч-тўрт футга етади-ку, деб эътироз билдирди. Бахтларини

га, «қурама» услубнинг ўзига хос хислату жиҳатлари кўмакка келиб, ҳамма учун мақбул, ҳаммабоп ечимни топиш имконини берди: қор ва муз сирғалиб тушиб кетсин учун нишобини баландлатиб, ёғоч тўсинлар узайтирилди. Илло, минг бора афсуски, уларнинг ҳисоб-китобига қандайдир «сур» хато суқулиб кириб олибди, Хайрем «гўния – бурчак ўлчагич ишлатиш»нинг беқиёс билимдони ҳисоблангани шарофатидан эса зил-замбил тўсинларнинг бари токи деворга мингаштириб бўлинмагунича буни ҳеч ким пайқамади ҳам. Иш шу ерга етганда бўлса, жамики устачилик қоидаларига ҳилоф равишда, иморат томи «мана-ман» деб турганини кўзи басир одамгина пайқамаслиги мумкин эди. Ричард ва унинг ёрдамчиси устини усталик билан ёпиб ниқобласа бўлади деган фикр ила ўзларига тасалли бердилар; бироқ унга қоқилаётган ҳар бир резги тахта ўзга кўзлар нигоҳини тортувчи янгидан-янги нишон бўла борди, холос. Ричард аҳволни бўёқ ёрдамида тузатишга уриниб кўрди ва бу сабил томни ўз қўли билан тўрт карра мойлаб бўяди. Аввалига уни мовий осмон тусида жилоланишга мажбур этди, кўрган одам кўзини чалғитиб, гўёки Мармадьюк Темплнинг уйи тепасида кўк тоқи ўзи шундай пастак деб лақиллатишга беҳуда уринди; кейин, ўзининг сўзи билан айтганда, «булут рангини» танлаб бамисоли тутун сузиб юргандек қилиб кўрсатмоқчи бўлди. Учинчи бўёқни Ричард «кўзга кўринмас яшил тус» деб атади, лекин зангори осмон қўйнида бу ранг баттар ёрқинроқ кўринди. Томни ҳеч қандай йўл билан кўздан яшириб бўлмаслигига ишонч ҳосил қилган саркаш меъморлар ўзларининг нозик дидларига ҳақорат бўлиб тушаётган резги тахталарни амаллаб бежаш учун кашфиётчилик бобидаги бор салоҳиятларини ишга солдилар. Узоқ бош қотиришу

ойдинда икки-уч маротаба синаб кўришдан сўнг Ричард ўзи «қуёш шуъласи» деб ном берган бўёқлар қоришмасини дадилона ишлатиб, ниҳоят ишни тугатди ва судьянинг уй тепасида доимий чарогон ҳаво барқарор этишнинг энг арзон усули ана шу эканига ишонтиришни унутмади. Бўғотларга камалакнинг етти хил рангида товланувчи панжара ўрнатилди, ана шунда Хайрем ўзига-ўзи «доғда қолдириб» турли тоифадаги кўза-ю йўқ ердаги нақшин безакларни ясаб, ўша панжарани бежаб ташлади. Аввалига Ричард бағоят антиқа бир фикр исканжасида ёниб ўртанди: печь мўриларини шундай қилиб ўрнагадики, улар мазкур безакларнинг таркибий қисмидай бўлиб кўринади. Аммо қулайлик мулоҳазаси мўриларни томга мослаб баланд кўтаришга мажбур этди, акс ҳолда тутун кўз очирмай қўйиши тайин эди, шу боисдан ҳам эндиликда судья уйига илк нигоҳ ташлагандаёқ тўрт сўлоқмондай мўри кўзга кўринарди.

Ушбу томнинг бунёдга келиши мистер Жоннинг бутун меъморчилик мартаба ва обрўси бобидаги энг муҳим ҳодиса бўлди ва бу муваффақиятсизлик унинг шаъни, иззат-нафсига ниҳоятда қаттиқ зарба бўлиб тушди. Олдинига у танишбилишларига, ҳаммасига Хайрем айбдор, бурчак ўлчагични ишлатишда ғирт оми экан, деб шипшиб, шама қилиб юрди. Кейинроқ бўлса, иморат кўринишига кўника боргач, Ричард ўз қўллари маҳсуласига мамнунияту қаноат ила қарай бошлади. Ҳадемай «қаср»нинг баъзи нуқсонларини унутиб, оғзини тўлдириб уни мақташга тушди. Унинг кўпиртирилган мақтовларига қулоқ солувчилар оз эмасди, бойлик ҳамда ҳаётий қулайлик ҳамини эътиборни тортадиган, оҳанрабодай бир нарса бўлгани туфайлидан, юқорида зикр этиб ўтганимиздек, бу атрофда талайгина унга эрга-

шувчи издошлар топилди. Орадан икки йил ҳам ўтмаёқ, у ўзи қурган томга чиқса, мамнуният-ла ўзининг бетизгин хаёлотни парвозини қўйиб қўйгандек ўхшаш учта бино тимсолида кўриши мумкин эди. Расму одат бу дунё улuf зотларининг ҳатто хато-ю нуқсонларига шу тариқа эргашишга ҳаракат қилади.

Кўполдан-кўпол том Мармадьюкни заррача ранжитмади, ҳеч қанча вақт ўтмасдан у баъзи ўзгартишу қўшимчалар ёрдамида ўз бошпанасига хийла савлатдор ҳамда салобатли тус беришга эришди. Дарвоқе, нафақат судьянинг уйи, балки теваарак-атрофдаги бутун манзара шу қабилдаги номутаносиблик қусурига мубтало эди.

Европадан келтириб ўтқазилган тераклар ва ёш мажнунтол буталари ҳамда бўлак маҳаллий дарахтлар оралиғида кесилган қарағайлар тўнгаларини бағрида яшириб ётган қор уюмлари кўзга ташланар, оппоқ тепачалар узра эса у ер-бу ерда ўтдан жабр кўрган дарахтларнинг кўмирга айланган таналари хунукдан-хунук бўлиб сўппайиб турарди. Кент теграсини қуршаган очиқ далаларда бундай қоп-қора, ялтироқ, маҳаллий аҳоли тили билан айтганда «устунлар» талайгина эди, улардан кўпларининг шундоқ қаватгинасида қуриб қолган қарағай ёки пўстлоғи шилиб олинган хемлок¹² сўппайиб турар, уларнинг бир пайтлар қуюқ игнабаргларга бурканган яланғоч шох-бутоқлари аёзли шамолда ҳазин чайқалиб тебранар эди.

Аммо Элизабет ҳеч нимани сезиб пайқамаётганди. Токи водийга тушиб келгунларига қадар қиз кентнинг умумий манзарасидан (бамисоли

---

¹² Шимолий Америкада ўсадиган игнабаргли дарахт турларидан бири.

оёқлари остига ёзиб қўйилган харитадек) ҳайрат-ла завқланиб келаверди. Унинг кўзлари фақат ранг-баранг, кўркам уйлар тўдасини; водий узра элликта мўридан аста кўтарилиб, булутлар сари ўрлаётган элликта тутун устунини абадий яшил ўрмон билан безанган тизма тоғ ён бағирликлари ила қуршалган муз қоплаган кўлни, адл қарағайларнинг кўл устидаги оппоқ қор чойшабига ташлаган кўланкаларини (қуёш уфққа оға боргани сайин узаймоқда эди бу кўланкалар); кўлдан ажралиб чиқиб, иланг-биланг йўл солиб, олисдаги Чесапик қўлтиғига ошиқаётган анҳорнинг қорамтир ўзанинигина кўрарди, холос. Ахир, буларнинг бари болалик чоғларидан ёдида қолган эмасми, талайгина ўзгаришлар рўй берганига қарамай, ҳаммасини таниб, билиб ўтирарди. Орадан ўтган беш йил ичида бу ерда рўй берган ўзгаришлар вақт ҳамда меҳнат инсон кўли ижодига барқарорлик бахш этган ҳар қандай бўлак мамлакатда юз йилда юз бериши мумкин бўлганидан кўра кўпроқ эди.

Ёш овчи билан судья ушбу манзарага кўпдан кўникиб, кўзлари ўрганиб кетгандилару, лекин ҳар гал қоронғи тоғ ўрмони этагига чиқиб келган чоғларида қаршиларида кўққисдан намоён бўлган ажойиб водийга нигоҳлари тушгани онда кўксиларини яна ва яна ўшандай ҳаяжон, завқ ҳисси чулғаб оларди. Мана ҳозир ҳам йигитча, бошини тагин қуйи солиб олишдан бурун, водийга завқу шавқ ила нигоҳ ташлади, судья бўлса беғубор мамнуният билан дориламон ҳамда тинчу фаровон ҳаётдан далолат берувчи мазкур манзарани томоша қилишда давом этди – бу кентга асос солган айнан унинг ўзгинаси, кент аҳли эса ўзларининг дориламон турмушлари учун айнан унинг олдида бурчли эдилар-да, ахир.

Шу ерга етганда сафарчиларимиз кўнғироқчаларнинг шўхчан жингиллашини эшитишди ва ҳамма овоз келган тарафга ўгирилиб қаради. Шовқинига қараганда ён бағирликдан юқорига қараб бақувват отлар кўшилган чана (аравакашнинг бешафқат қамчилаши остида) елиб келаётган эди. Лекин иланг-биланг йўлни девор янглиғ қуршаб олган баланд буталар чана нақ ёнгиналарига етиб келмагунича уни кўздан тўсиб турдилар.

IV БОБ

*Нима гап? Кимнинг бияси ҳаром
қотибди? Нима бўлибди ўзи?
Шекспир, «Қирол Генрих IV».*

Ҳеч қанча вақт ўтмай буталарнинг яланғоч новдалари ортида тўрт отли каттакон ёғоч чана кўзга чалинди. Олдиндаги икки от кулранг тусли, кейинроқ бир жуфти зулукдай қоп-қора қорабайир. Уларнинг абзалларига бошдан-оёқ мунчоқдай тизилган кўнғироқчалар баралла жингилларди, ҳайдовчи йўлнинг тикка эканига парво қилмай, отларни қичаб ҳайдар эди. Бу ғаройиб чанада ўтирганларни таниш учун судьяга бирров кўз ташлаш кифоя қиларди. Улар тўрт киши эди. Чананинг олд қисмига мустаҳкам қилиб боғланган маҳкама курсисида одамча ўтирар, у эгнидаги мўйна пўстини ичига йўқдай бўлиб шўнғиб кетганидан шолғомдай қизарган юзларигина кўриниб турарди, холос.

Гўёки табиатнинг ерга яқинроқ қилиб яратганини ўзгартирмоқчидай, бурнини баландроқ кўтариб – гердайиб юриш бу жанобнинг доимий одади эканини пайқаб олиш мушкул эмасди. Афти-

дан димоғдорлигу уддабуро кимсаларга хос сиполик ифодаси акс этиб турар ва у нақ жар ёқалаб елиб келаётган отларни заррача ҳайиқмай бетўхтов «чуҳ-чуҳ»ларди. Икки қават пўстинга ўраниб олган, илло шу аҳволда ҳам ҳеч зор уни яғриндор паҳлавон ҳисобламайдиган новча эркак унга орқа ўгириб ўтирибди. Чаналар бир-бировига деярли яқинлашган пайтида бу одам Мармадьюкка бурилиб қараган эди, тўқима жун қалпоғи остидаги – нақ иложи борича ҳавони иккига тилишлаб боришга мосланиб яратилгандай «ўткир тумшуқли» олқиндидаккина юзи кўзга ташланди, бу башарада дўппайиб қабариб турган нарса фақат кўзларигина бўлиб, улар қаншарининг икки биқинида бамисоли иккита кўк шиша зўлдирдай ярқираб турарди. Унинг заҳил терисини ҳатто ушбу оқшомни жаз-жаз узиб олаётган совуқ ҳам қизартира олмаганди. Унинг рўпарасидан оғир пўстинга бурканган паканагина, йўғон одам жой олган эди. Унинг юзидан хотиржамлигу совуққонлик нафаси уфурар, бироқ шўхчан боқувчи қора кўзлари бу ифода алдоқчи эканини айтиб турарди. У ҳам ҳозиргина таърифлаганимиз икки йўлдоши сингари, оч тусли бежирим ясама соч устидан сувсар қалпоқ кийиб олганди. Чанадагиларнинг тўртинчиси мулойимтоб чўзиқ юзли эди; ҳаво совуқлигига қарамай, хийла ўхшатиб тикилган, аммо кийилавериб ниҳоятда уриниб, сарғайиб кетган қора сюртук кийиб олганди, холос. Мабодо ҳадеб чўтка билан мулоқотда бўлавергани оқибатида аллазамонлардаёқ тукидан айрилмаганида эди, унинг шляпаси туппа-тузук сақланган бўлармиди. У рангпар ҳамда маъюсу ҳазинтоб кўринарди – одатда туну кунларини китоб устида ўтказувчи кишилар қиёфаси шундай бўлади. Соф ҳавода унинг ёноқлари хиёлгина

қизарганди, бироқ шу қизилликнинг ўзиям бир қадар дардмандлик аломатидай туйиларди. У кишида аллақандай бир сир ич-этини таталаётган одам (айниқса, ёнидаги мулойим бепарво ҳамроҳига нисбатан) таассуротини туғдирарди.

Чаналар ҳали бир-бировига яқин келмасиданоқ увоққина аравакаш овози борича қичқирди:

– Камгакка юр! Камгакка юр, кимга айтяпман, эй юнон шоҳи! Камгакка ўт, Агамемнон¹³, йўқса тўқнашиб кетамиз-а! Уйларига хуш кептилар, оғам Дьюк! Қадамларига ҳасанот, қора кўз Бесс, она юртларига хуш кептилар! Мармадьок, ўзинг кўриб турганингдай, сени муносиб тарзда қарши олиш учун қимматли зотларни бирга эргаштириб келдим. Мосье Лекуа фақат битта қалпоғини кийишга улгурди, холос; кекса Фриц ҳатто шишасини охиригача бўшатиб ҳам ўлтирмади, мистер Грант бўлса ўз ваъзига «хулоса»ни охирига етказишга улгуролмай ҳам қолди. Отларни айтмайсанми, бари сени қаршилагани жон-жаҳди билан олға талпинди десанг... Ҳа, айтмоқчи, судья, манави қорабайирларингни тезроқ пуллаш керак, бу иш билан ўзим шуғулланаман: буларинг йўрғалаш билан лўкиллашни чалкаштириб, маромга тушолмаяпти, ўнг томондагиси чанага кўшишга сираям ярамайди. Кимга пуллашни биламан уларни...

– Хоҳлаганингни сотавер, Дик, – унинг гапини бўлди судья қувноқ бир оҳангда, – ишқилиб қизим билан еримни ихтиёримда қолдирсанг бас... Э-ҳа, Фриц, кекса қадрдоним! Чиндан ҳам етмиш ёш

---

¹³ Агамемнон – юнон мифологиясидаги шоҳ Микен, Троя уруши пайтидаги юнонлар лашкарбошиси. Америкалик қулдорлар кўпинча ўз қуларига афсонавий ва тарихий номларни қўйиб олишар эди.

қирқ беш ёшга кўпдаям илтифот кўрсата олмас экан. Мосье Лекуа, камтарин қулингизман. Мистер Грант, – шундай деркан, судья шляпасини пича кўтариб қўйди, – ушбу илтифотингиздан бошим кўкка етди. Жаноблар, сизларга қизимни таништирмоқчиман. Унга исм-шарифларингиз жуда яхши таниш.

– Хуш келиптилар, судья! – деди кутиб олувчилардан энг кексаси кучли немисча талаффуз билан. – Мисс Петси менга битта бўса қарздорлар.

– Ушбу қарзингизни узса бағоят хурсанд бўлади у, сэр, – деди Элизабет; унинг нафису майин овози тоғ ҳавосида бамисоли кумуш қўнғироқча садосидай жаранглаб чиқди, ҳатто Ричарднинг шанғиллаши ҳам босиб кетолмади уни. – Майор Гартмандек қадрдон дўст учун бисотимда битта бўса ҳамиша топилади. Олдинги ўриндиқда ўлтирган жаноб – «мосье Лекуа» деб атаётган кишилари – ниҳоят узундан-узун пўстинлари «исканжаси»дан қутулиб, эндигина ўрнидан туришга муваффақ бўлди; кейин у бир қўли билан аравакаш курсисига таяниб, иккинчиси ила шляпасини ечди, судьяга илтифот-ла бош ирғаб, Элизабетга таъзим қилди-да, табрик нутқини бошлади.

– Қимматли француз, бошингни беркит, ҳа, тезроқ беркита қол! – дея шанғилади аравакаш, ўзгача қилиб айтсак – мистер Ричард Жонс. – Тагин сочингдан қолган қутганини ҳам совуқ уриб кетмасин! Эҳ, Абдусаломнинг¹⁴ сочи мана шунақанги сийрак бўлганидами, шу кунларгача соғ-саломат юрармиди-я! Ричарднинг ҳамма ҳазиллари

---

¹⁴ Абдусалом – Тавротдаги афсонавий шаҳзода, уни душманлар тутиб олиб, ўлдирганлар, у қочиб бораётганида узун сочлари бута шохларига илашиб, ўралиб қолган экан.

кулгига сабаб бўлар, лоақал унинг ўзини кулди-
рарди. Ҳозир ҳам ўз аскиясини хандон отиб ку-
лиш-ла қувватлашни пайсалга солмади, яна жо-
йига ўтириб олган Мосье Лекуа одоб юзасиданги-
на унга қўшилди.

Кашиш – мистер Грант черков хизматчиси эди
– ўз навбатида янги келганлар билан вазминона,
илло чин дилдан омонлашди, шундан сўнг Ричард
уйга қайтмоқлик ниятида отларни орқага буриш-
га ҳозирлик кўришга киришди. Аммо, у отларни
фақат камгакда ёки тоғ тепасига чиқибгина бу-
риши мумкин эди. Ён бағирликдаги камгак маҳа-
лий аҳоли уй қурганида шу ердан тош қўпоргани
натижасида ҳосил бўлганди. Ричард отларни ча-
нани орқага буришда шундан фойдаланиш мўлжа-
лида атайин камгак жой ёнгинасида тўхтатган эди.
Бунақанги тор йўлда икки араванинг ёнма-ён ўтиб
кетиши нафақат қийин, балки хатарли эди. Бироқ
Ричард заррача тап тортмасдан, тўрт от қўшилган
чанани шу ердан буришга чоғланди. Занжи ол-
динги жуфт отни чанадан чиқаришга тайёр эка-
нини билдирди, шунда судья унинг оқилона қаро-
рини астойдил маъқуллади, аммо Ричард унга но-
писандлигу жирканиш-ла қаради.

– Нега энди шундоқ қилиш керак экан, оғам
Дьюк! – дея вағиллади у жаҳл билан. – Бу отлар
қўйдайд ювош-ку. Шатакчи отларни ўзим қўлбола
қилиб ўргатганим, ўртадагиларига эса камина-
нинг қамчиси билан ҳазиллашиш оқибати хунук
бўлиши жуда яхши маълум эканини унутиб
қўйдингми ё? Мосье Лекуадан сўранглар, буни
яхши билади у, чунки мен билан неча марталаб
чанада бирга борган. Мана ўзи айтсин, хавфли
эканми шу иш!

Мосье Лекуа асл француз эди, шу боис, шуб-
ҳасизки, унинг довюрраклигига нисбатан билди-

рилган ишончни оқлади. Бироқ Ричард олдиндаги қўш отни тош кўчирилган камгакка бурганида қаршисида пайдо бўлган тубсиз жарликдан нигоҳини узоқмай қолди ва унинг қисқичбақаникига ўхшаган кўзлари нақ косасидан ўйнаб чиқиб кетганди. Немис мутлақо хотиржам эдию, аммо ҳайдовчи ҳамда отларнинг ҳар бир ҳаракатини диққат билан кузатарди. Мистер Грант худди ерга сакраб тушмоқчидек, чананинг ёндорини маҳкам чангаллаб олган, жонини сақлаб қолиш ҳиссини ўзидан қатъиян талаб этаётганидек – сакрашга журъатсизлиги туфайли ботинолмаётган эди.

Ричард қўққисдан олдинги отларга қамчи солиб, уларни қор кўмиб юборган камгакка киришга мажбур қилди. Аммо туёқлари зарбидан қор бетини қоплаган муз қатлами синиб, ёрилиб, оёқларини тирнарди, шу сабабли қайсар отлар ўша заҳотиёқ нақ қоққан қозикдай тўхтаб, ортиқ бир одим ҳам босмай туриб олди. Аксинча, ҳайдовчининг бақирӣқ-чақирӣқлари ва сағриларига ёғилаётган қамчи зарбаларидан ҳуркиб, орқадаги қўш отни чана томон қисиб ортга тисарила бошлади; орқадаги жуфт ҳам, ўз навбатида, тисарилишга тушди, оқибатда йўлга кўндаланг бўлиб қолган чана орқага қараб сирғала кетди. Йўлнинг водийга қараган чети мустаҳкамланган ёғочларнинг энг устидагиси одатда жарлик қирғоғидан сал туртиб чиқиб турарди, лекин ҳозирда уни ҳам қор кўмиб юборган сирғалиб бораётган чана коракларига ҳеч қанча тўсқинлик қила олмасди. Ричард ҳали нима бўлганининг фаҳмига етиб улгурмасидан чананинг ярми аллақачон чуқурлиги юз футлик жар устига чиқиб қолганди. Отларга орқа ўтириб ўтирган француз остида офзини ҳангилайтиб очиб турган жаҳаннам чуқур-

лигини биринчи бўлиб нигоҳи билан ўлчаб кўрди-ю, жонҳолатда ўзини орқага ташларкан:

– Ah, mon cher monsieur Dick! Mon Dieu! Que faites vous?¹⁵ – деб қичқириб юборди.

– Доннерветтер,¹⁶ Рихарт! – деди немис ўзига бегона бир ҳаяжон-ла. – Бунақада чанани абжарини чиқариб, ўтларни нобут қиласан-ку.

– Муҳтарам мистер Жонс, – хўрсинди кашиш, – эҳтиёт бўлинг, илтифотли сэр... эҳтиёт бўлинг. Олға, олға, қайсар иблислар! – дея бақирди Ричард, ниҳоят тағиналарида «ютаман» деб оғзини карракдек очиб турган тубсиз жарни кўриб, жон-жаҳдила олдинга интилиб, тагидаги ўриндиқни гурсиллатиб тепкилаганча. – Чў-ў-ў! Оғам Дьюк, кўкларниям пулаганим бўлсин. Бунақанги саркашу асов қирчангиларни умрим бино бўлиб кўрмаганман! Мусью Леква! – Ҳаяжони зўрлигидан Ричард одатда бағоят фахрланадиган французча талаффузини унутиб қўйганди. – Мусью Леква, оёғимни қўйиб юборсангиз-чи, ахир! Шунақанги кучоқлаб олибсизки, асти сўраманг, отлар нимага орқага ташлаётгани энди тушунарли.

– Ё Раббим! – деди кўрқиб кетган судья. – Ҳаммаларининг абжақлари чиқади-ку!

Элизабет қичқириб юборди, Агамемноннинг қоп-қора юзи даҳшатдан кўкиштоб-жигарранг тус олди.

Бошқалар шўх-шодон сўрашиб омонлашаётганида жимгина тўмтайиб ўтирган навқирон овчи айни шу мудқиш дақиқада Мармадьюкнинг чанаравасидан сакраб тушди-ю, олдиндаги саркаш-

---

¹⁵ Ах, қадрли жаноб Дик! Ё Тангрим! Нима қиялпсиз? (Франц.)

¹⁶ Жин урсин!

лик қилаётган тирков отлар жиловига чанг солди. Ричард ҳануз тинмай қамчилаётган отлар ўзларидан нима талаб этилаётганини тушунмай, жойлариде депсиниб-типирчиларди, аммо истаган лаҳзада бехос бир туртки чанани жарликка итқитиб юбориши ҳеч гап эмасди. Йигитча зарб билан бир силташда уларни йўлга – аввалги жойларига қайтарди-қўйди. Чана ўша замоноқ бехавотир ерга чиқиб қолди, лекин у жарликка қарамақарши ёққа қараб турарди. Немис билан кашиш, бахтларига бирон-бир шикаст кўрмай, топталган қор устига итқитиб юборилганди. Ричард ҳавода ёй ҳосил қилиб – у икки қўллаб маҳкам чангаллаб олган тизгин бу ёй радиуси вазифасини ўтаган эди – нақ фалокат содир бўлган ердан ўн беш фут наридаги ҳозиргина отлар ёнидан ортга тисарилган қор уюми устига бориб тушди. Буни қарангки, йиқилиб ётган жойларда ҳам, чўкаётган одам сув бетидеги хасга ёпишгандек, жилов тизгинини қўйиб юрмасди, шу сабабли у чана учун ажойиб лангар вазифасини ўтаган эди. Чанадан сакраб тушиш учун ўрнидан сапчиб турган француз ҳам – сакрашмачоқ ўйнаётган болакай мисоли ҳавода парвоз қилиб, оёғи осмондан бўлиб, боши қорга санчилиб қолди: чиллашир икки узундан-узун оёғи оппоқ қор уюми ичидан худди буғдойпояга қадаб қўйилган қўриқчи янглиғ қаққайиб чиқиб турарди. Бу ўмбалоқ ошиш жараёнида хотиржамлигини йўқотмаган майор Гартман биринчи бўлиб оёққа турди ва биринчи бўлиб тилга кирди.

– Шин урсин, Рихарт! – дея хитоб қилди у ярим жиддий, ярим ҳазил оҳангда. – Аравангдаги юкни жудо боблаб бўшаттинг-да.

Мистер Грант ўрнидан туришдан аввал, ўзини ҳалокатдан асраб қолган халлоқи олам ҳақиға ҳамд

Ўқибми ёхуд ерга гурсиллаб тушгандаги зарбадан тамоман ўзига келиб улгурмаганиданми, ишқилиб бир неча сония чўккалаб ўтирди. Сўнгра у имиллаб оёққа турди ва кўксига чанг солган кўрқувдан қалт-қалт титраган кўйи, ҳамроҳларим тирикмикин, деган ваҳима билан у ёқ-бу ёққа аланглай бошлади. Мистер Жонс ҳам бу ўмбалоқ ошишдан бир қадар эсанкираб қолганди, бироқ кўз олдини қоплаб олган туман тарқаб, ҳаммаси яхшилик билан тугагани аён бўлгани ҳаманоқ мағрурона мақтанишга ўтди:

– Қойил, жуда ўрни ва нақ вақтида чапдастлик қилибман-да ўзиям! Агарда тизгинни маҳкамроқ тортиш хаёлимга келмаганидами, бу қутуриб кетган иблислар жар тубида чалпак бўлиб ётиши тайин эди. Хўш, қойилмисан мендай азаматга, Дьюк? Яна бир лаҳза ўтганида борми – тамом эди. Илло, мен энг томондаги тирковнинг қаерини қашлашни билардим уни ўнг биқинидан қорнига қаратиб қамчи солиб, тизгинни силтаб тортдим, шунда, ўзинг кўрганингдай, бамисоли қўйдаи ювошгина бўлиб, тагин йўлга чиқа қолишди.

– Ҳа, қамчиладинг! Сен силтаб тортдинг! Мана, сенга ҳеч нима қилмаганини кўриб турибман, Дик! – шўхчан оҳангда деди бошқаларнинг ҳам ҳаммаси соппа-соғлигига ишонч ҳосил қилган судья. – Агар манави довюрак йигитча бўлмаганидами, сен ҳам, сенинг, тўғрироғи, менинг отларим ҳам қийма-қийма бўлишларинг турган гап эди. Ия, мосье Лекуа қани?

– Oh, mon cher Juge! Mon ami!¹⁷ – ғўнриллаган овоз эшитилди шунда. – Яратганга шукрки, мен ҳаётман! Саховатли мосье Агамемнон, эҳтимол бу

---

¹⁷ О қадрдоним, судья! Дўстим!

ёққа тушиб, осмонда бўлган оёғимни ерга қўйишимга кўмаклашиб юборарсиз дейман?

Кашиш билан Агамемнон қорга қадалиб қолган французни оёғидан ушлаб, қалинлиги уч фут келадиган қор уюмидан суғуриб олишди – бу бахтиқаронинг овози бекорга дахмадан чиқаётгандек эшитилмаган экан. Мосье Лекуа қор тутқунлигидан халос бўлгандан кейин ҳам дарров пароканда хаёлини йиғиштира олмади – бошини баланд кўтариб, қайси тепа-ю қанча баландликдан қулаганини кўрмоқчи бўлиб бир муддат тикилиб қолди. Соғ-саломат қолганига ишонч ҳосил қилган заҳотиёқ яна яхши кайфияти қайтди, бироқ қаерда эканини хийла вақтгача англаёлмади.

– Ие, мосье! – шанғилади зўр бериб тирков отларни чиқаришда занжигга ёрдамлашаётган Ричард. – Обба мосье-е, шу ердამидингиз ҳали? Менинг наздимда тоғ чўққисига учиб чиқиб кетгандай бўлувдингиз-ку!

– Тангрига шукрки, кўлга учиб тушмадим, – жавоб қайтарди француз, оғриқдан ҳосил бўлган бужмайиш чехрасидаги (боши қор уюми бетидаги қаттиқ муз қобиқни тешиб ўтган пайтда юзи дурустгина шилиниб кетган эди) одатий хушмуомалалигу илтифот ифодасини йўқота олмади. – Эҳ, топ сһег мистер Дик, бу ёғига нима қилмоқчисиз? Билмадим, уриниб кўрмаганингиз нима қолдийкин?

– Умид қиламанки, энди у от-улов ҳайдашни ўрганеди, – гап қистирди судья ўзининг чанасидаги буғу билан бир нечта қутини ерга тушираркан. – Бу ерда ҳаммангизга жой етади, жаноблар. Совуқ кучайиб боряпти, мистер Грант хутбага ҳозирлик кўришга улгуриши керак, шу боисдан, қадрдонимиз Жонс Агамемнон кўмагида чанасини бураверсину, биз эсак уни кутиб ўтирмай,

иссиққина камин ёнига тезроқ бора қолайлик. Дик, барака топкур, йўлга тушишга тайёр бўлганингдан кейин Бесснинг энгил-боши солинган манави қутилар билан камина отган манави буғуни олиб кетарсан, Агги! Санта-Клаус¹⁸ бугун тунда совғалар келтиришини унутмагин-а.

Занжи аслида судья буғуни ким қулатганини оғзидан гуллаб қўямасин деб, ўзини ийдираётганини жуда яхши тушуниб, илжайиб қўйди. Ричард эса судьянинг сўзини охирини кутмаёқ жавоб қайтаришга тушди:

– «От-улов ҳайдашни ўрганади!» Тагин нималарни ўйлаб чиқаряпсан, оғам Дьюк! Бу яқин атрофда отни мендан кўра яхшироқ биладиган ким боракан? Ёнига йўлатмайдиган анави бияни миниб совутган камина эмасми, ахир? Рост, аравакашинг мен ишга киришаётганимда, гўёки бияни совутиб, ўргатиб бўлганман, деб валақлаганди, лекин унинг ғирт ёлгон сўзлаётгани ҳаммага беш қўлдай маълум эди-ку, – дея сўзини давом эттирди у судьянинг чанаси бурилишдан ўтиб, кўздан йўқолаётганини пайқамай. – Ўша Жон ҳаммага отнинг қашқасидай аён ёлгончи... Буни қаранг-а, ростданам буғуга ўхшайдими? – Ричард отларни қолдириб, қорга ташланган ўлжа ёнига югурди. – Ҳа, буғунинг ўзгинаси! Буни қаранг-а! Икки жойидан яраланган – у иккала милидан ўқ узибди-ю, иккаласиниям текказибди. Жин урсин, ана энди Мармадьюк бу буғусини гапиравериб ҳаммамизнинг қулоқ-миямизни қоқиб қўлимизга берадиган бўпти-ку! Арзимас нарса устида оғиз кўпиртириб мақтанишга устаси фаранг одам. Дьюк Рождество арафасида буғу отибди, ўлақол-

---

¹⁸ Қорбобо.

са ишонгим келмаяпти-да бунга! Энди ҳеч кимни кўзини очирмайди. Ўзи мундоқ тайин-тутуриқли отсаям гўрга экан-а, ўқининг хато кетмагани ғирт тасодифнинг ўзгинаси. Мен ҳеч қачон битта буғуга икки марта ўқ узмайман: ё биттада гуппа қулатаман, ё йўлига кетаверсин чопқиллаганича. Хўш, айиқ ёки силовсин бўлса бошқа гап, ана унда иккинчи маротаба отса бўлади. Ҳей, Агги! Судья отганида буғу қанчалик олисда эди?

– Ҳалиги, масса Ричард, шу элик ярдча бори-ёв, – жавоб берди занжи, худди қоринборни тортмоқчидек отнинг қорни остига кираркан, – аслида эса оғзи нақ қулоғига етгудек иршайганини яшириш учун. – Элик ярдча! – такрорлади Ричард – Эсингдами, Агги, ўтган қишда буғуни юз ярддан урганман. Йўғ-э, юз элик эди чоғи. Элик ярддан бўлса буғуни отиб ҳам ўтирмайман, нима қизиғи бор? Ўшанда, Агги, атиги битта ўқ узганим эсингда бўлса керак, ахир?

– Бўлмасам-чи, масса Ричард, эсимда! Иккинчи ўқни бўлса Натти Бампо отганди. Одамларнинг айтишларича, сэр, буғуни Натти ўлдирган экан.

– Ҳаммаси ёлғон, эй иблис! – дея ўшқирди Ричард ўзини йўқотаёзиб. – Мана тўрт йилдирки, ҳатто олмахонни қулатолмайман, отдим дегунимча ўша қари муттаҳам уни, менинг ўлжам, деб гап тарқатади, уни нафаси ўчиб турганда бўлса, бошқалар шу гапни айтишади. Вой бўй, намунча ҳасадгўй бўлмаса одамлар! Атрофимиздагилар шон-шуҳратни парча-пурча қилиб йиртқилашга ошиқишади ҳамиша, бошқа ҳеч кимга меникидан зиғирдак бўлсаям каттароқ лахтак тегмасин деб шундай қилишади. Манави гапни олайлик, бутун теваарак-атрофдагиларнинг валдирашларича, авлиё Павел ибодатхонаси учун қурилган

қўнғироқхонанинг лойиҳаси устида менга гўёки Хайрем Дулитл ёрдам берганмиш, аслида-чи, ҳаммаси қўлимдан чиққанини Хайремнинг ўзиям билади-ку, ахир. Хўш, ҳалиги – мен Лондондаги шу номли жоме лойиҳасидан унча-мунча ўзлаштирганман, буни инкор этмайман, лекин мазкур қўнғироқхонада қандайки ва нимаики зўр, таҳсинга лойиқ жойи бўлса, бари фақат каминага тегишли.

– Ўша қўнғироқхонанинг кимга тегишли эканини билмайману, – жавоб қайтарди занжи, бу гал кулмай ва чинакам завқ-шавқ-ла, – фақат, ҳамманинг айтишича, ундан чиройлиси йўқ эмиш етти иқлимда.

– Жуда тўғри айтишади, Агги, – астойдил хитоб қилди Ричард ва бугуни ҳам унутиб, занжининг ёнига келди. – Мақтанмайману, лекин бутун Америкада бунақанги чиройли қишлоқ черкови йўқ, устига-устак десанг, илм-фаннинг барча қонун-қоидаларига риоя қилиб қурилган. Биламан, коннектикутликлар ўзларининг Уэзерсфилддаги ибодатхоналари билан кеккайишади, лекин уларга ишониб бўлмайди – ҳаммалари ўлардай мақтанчоқ. Яна бунинг устига десанг, тузуккина чиқаётганига кўзлари тушди дегунча дарров аралашиб, кейинчалик ярим хизматни, йўқса бутунча ўзлариники қилиб олиш учун ишни бузишга киришишади. Капитан Холлистерга «Довюрак сувори» лавҳасини қандай чизиб берганим эсингдир, Агги? Ёдингдами, анави уйларни ғиштга ўхшатиб бўяйдиган бўёқчининг бир куни от думи билан ёлини бўяшда ишлатиладиган, мен «қора йўл-йўл» деб атайдиган бўёқни қориштиришга ёрдамлашиб юборишни таклиф қилгани, ана ўша от ёлини қотириб ишлаганимни кўриб ўнгу сўлига қараб, бу лавҳани сквайр Жонс икковимиз

ишлаганмиз, деб гапириб юрганмиш ҳозир. Борди-ю, Мармадьюк ўша қаллобни бу ерлардан қувиб юбормаса, ўзининг кентида ўзи сиркорлик қилаверсин, мен бўлсам қўлимниям урмайман!

Гап шу ерга келганда Ричард йўталиб олиш учун нутқини бўлди, занжи эса эҳтиром-ла сукут сақлаган кўйи нарсаларни чанага ортаверди. Судьянинг диний маслағи унинг қул сақлашига изн бермасди, шу сабабдан Агги Ричарднинг хизматкори ҳисобланарди, айтиш керакки, маълум муддат ўтгач, уни озод қилиш олдиндан шартлашиб олинган эди. Бу ёғи қандоқ бўлмасин, Ричард унинг хўжаси эди, шу боисдан занжи йигит одатда қонуний ва ҳақиқий хўжайини ўртасида баҳслашув бошланган пайтларда тилини тийишни афзал кўрарди. Ричард Аггининг қоринбоғни қандай тортиб, тўқасидан қандай ўтказаётганини бир неча сония индамай кузатиб турди, кейин пича хижолатомуз қиёфада сўзлашда давом этди:

– Кўрасан ҳали, агарда сизларнинг чаналарингдаги анави йигитча ҳам коннектикутлик кўчманчилардан бўлса, учраган одамга менинг отларимни ҳалокатдан қутқариб қолдим, деб оғиз кўпиртириб юради, аслида агарда у айнан ўша дақиқа орага суқилмаганида мен ўзим қамчи ва жилов ёрдамида ҳеч қанақанги итаришу силтовларсиз отларни яна йўлга қайтишга мажбур қилган бўлардим, кейин чана ҳам тўнтарилиб кетмасди. Агар нақ жилови остидан сиқиб ушлаганча силтаб тортилса от тез ишдан чиқади. Мана энди бояги силтаб тортгани касофатига ҳамма отни сотишимга тўғри келади... – Гап шу ерга етганда Ричарднинг тили тутилиб қолди, ҳаётини асраб қолган одамни ҳақорат қилаётганидан ўзи уялиб кетди. – Қанақа йигит бу, ким бўлди ўзи, Агги?

Чамамда, бу атрофларда кўзим тушмаганга ўхшайди унга.

Санта-Клауснинг яқинда қадам ранжида қила-жагини ёдида тутган занжи бу саволга қисқагина жавоб қайтарар экан, судьянинг муваффақиятсиз ўқ узгани ҳақида чурқ этмади, фақат, фикримча бу одам бу ерлик эмас, деб қўшиб қўйди, холос...

– Демак, бу йигитча ҳозирча Темплтонда талтайиб кетишга улгурмаган ва ўзи киму нималигини унутмаган бўлса, у билан ўзим шуғуллансам дейман, иннайкейин ният-мақсадиям баайни мақтовга лойиқ. Эҳтимол, у тузукроқ ер-мулкани кўлга киритиш пайида юргандир... Менга қара, Агги, тагин у ов қилгани келган бўлмасин бу ёқларга?

– А... ҳа, масса Ричард, – жавоб берди занжи довдираб. (Судьяга нисбатан Ричарддан анчамунча кўпроқ кўрқарди у, чунки мазкур амлоқдаги жамики жазолаш усулу чоралари мистер Жонс изми-ихтиёрида эди-да.) – Ҳа, сэр, балки ов қилгани келгандир?

– Нима, унинг тўрваси билан болтасиям борми?

– Йўқ, сэр, фақат қуроли.

– Қуроли! – хитоб қилди Ричард Аггининг довдираб қолганини ва бу довдираш энди кўрқув билан алмашинганини пайқаб. – Вой жин ургур-эй! Унда буғуни ўша қулатган экан-да? Югуриб бораётган буғуни Мармадьюк икки дунёдаям пойлаёлмаслигини жуда яхши билардим-а ўзимам! Қани, қандоқ бўлганди бу, Агги? Тезроқ гапир, бу Мармадьюкни «ўзи» қулатган буғу этига бир бўктирай. Хўш, Агги, қандоқ бўлди бу иш? Анави йигитча буғуни отиб қулатгану, судья бўлса уни сотиб олган, шундоқми? Ҳақини тўлаш учун йигитчани уйига олиб келяпти, тўғрими?

Мазкур кашфиётдан Ричард шунчалик оғзи қулоғига етиб, хурсанд бўлиб кетдики, асти қўяверасиз, бу орада занжи қўрқуви бир оз тарқаб, Санта-Клаусни эсларкан, тутила-тутила деди:

– Ахир, сэр, жароҳат иккита эди-да.

– Алдама, қораялоқ муттаҳам! – ўшқирди Ричард, занжигга қамчи тушириш қулайроқ бўлсин учун – қор томонга тисарилаётиб. – Тўғриси айт, йўқса нақ терингни шилиб оламан!

Ричард шу сўзларни айтаркан, худди арғамчисини ишга солишга шайланаётган кема боцманидек, тасма тизгинини чап қўли бармоқлари орасидан сидириб суғурган кўйи, қамчин дастасини аста-аста баландлатаверди. Агамемнон олдинига бир ёнбоши, кейин иккинчи ёнбоши билан ўғирилди унга, илло у ҳолатда ҳам, бу ҳолатда ҳам кўнгли таскину осойиш топмай, ниҳоят таслим бўлди. У ўз хўжасига бор ҳақиқатни икки оғизгина қилиб сўзлаб берди-ю, бу ёғига ўзини судьянинг қаҳру ғазабидан ҳимоя этишни ўтиниби, Ричардга ялиниб ёлворишга тушди.

– Ҳаммаси жойида бўлади, Агги, бу ёғини қотираман! – деди у завқ-ла, қўлларини бир-бирига ишқаганча. – Сен миқ этмасанг бас, Мармадьюкни менга қўйиб беравер, иложини қиламан бир амаллаб. Мана, буғусини шу ерга ташлаб кетвораман, олиб кетгани одам юбораверсин ўша ёқдан... Дарвоқе, йўқ, яхшиси, аввал истаганича мақтанишига қўйиб бераман, ана ундан кейин ҳамманинг олдида сирини очиб ташлайман. Тезроқ, тезроқ қимирла, Агги, йўқса анави бечоранинг жароҳатини боғлашни менсиз бошлаб юборишади, бизнинг табибваччамиз бўлса жарроҳликнинг кўчасидан ҳам ўтмаган, агарда мен тутиб турмаганимда ҳеч қачон Миллиган чолнинг оёғини қирқиб ташлаёлмасди.

Бу аснога келиб Ричард аллақачон яна савлат тўкиб ўз ўриндиғида чўнқайиб ўтирар, Агги орқадаги ўриндиқдан жой олганди, шундай қилиб, йўлга тушишди улар. Отлар шитоб билан йўртиб борар, уларнинг бетийиқ ҳайдовчиси эса дам-бадам Аггига ўгирилиб қараган кўйи валақлашини кўймас эди: ҳозиргина бўлиб ўтган англашилмовчилик нутилган ва икковлари ўрталарида бағоят яхши муомала қайтадан қарор топган эди.

– Бу нарса отларни мен буриб юборганимнинг исботи, холос, ўнг кифтидан яраланган одамни бунақанги саркаш иблисларни ўрнидан жилдиришга кучи етиб бўпти. Унинг бу ишга ҳеч қанча ҳиссаси қўшилмаганини бошидан билгандиму, лекин Мармадьок билан тортишиб ўтиришни хоҳламадим. Сен бўлсанг тишингни ғижирлатиб, чайнамоқчисан-а, махлуқ! Чў-ў, жонивор тулпорчалар, чў-ў! Бу ишда Натти чолнинг ҳам қўли бор экан-да! Етти ўйлаганингда тушинггаям кирмайдия бу. Ана энди Дьюк буғусини тилга олмай, дами ичида қоладиган бўлди-да, буни қаранг-а – қўшалоқ милдан ўқ узибдилару, бор-йўғи қарағай орқасида яшириниб турган бир бечорани пойлабдилар-а! Мен анави қаллоб табибваччага унинг жароҳатидаги ўқни чиқариб олишда ёрдам беришим керак.

Ричард шу тахлит ён бағирликдан ғизиллаганча қўйлаб борарди: қўнғироқчалар тинмай жингилларди, чана-арава токи қишлоққа кириб келмагунича ўзининг ҳам чакаги тинмади. Шу ерга етганда эса бутун фикри-зикрини судья билан қизини кўриш ниятида деразаларга тақалиб кўчага тикилиб ётган аёллару болаларга ўзининг аравакашлик маҳоратини кўз-кўз қилиш банд этди-қўйди.